ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 12
1938
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

8-ий РІК ВИДАННЯ

ЗМІСТ

12 (93)-го числа за грудень 1938. р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

WYDAJE WYDAWN. KOOP. „META“. LWÓW, UL. JAPOŃSKA 7/II. REDAKTOR PETRO ISAJIW. DRUKARNIA NAUK. TOW. IM. SZEWCZENKI WE LWOWIE, CZARNIECKIEGO 27. TEL. 253-57.

ВИДАЄ ВИДАВН. КООП. „МЕТА“. РЕДАКТОР ПЕТРО ІСАЇВ. ДРУКАРНЯ НАУК. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26. ТЕЛ. 253-57.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

Дм. Николишин

В ДЕНЬ СВ. АНДРЕЯ ПЕРВОЗВАННОГО
(ДУМКИ В ЦЕРКВІ)

На досвітках Христової доби
зявивсь Андрей, апостол Первозванний,
святий провісник миру й боротьби,
Господній друг, сівач живої манни.
Ізрушивши синопської юрби
гріховний світ, звернув він промінь ранній
нової віри за евксинські хвилі,
над Бористен у ва́рварські оселі.

Лишив гостинні Ольбії пороги,
бо ціль мандрівки вирнула зза мли...
Уздовж ріки чаївся степ розлогий,
ліси та плавні від звірні гули;
там дикі скелі впоперек дороги
під хвилями кипучими ревли...
Лякливо учні волочили човен,
а він ішов — любови й віри повен.

Двоїстий шлях у далечінь сріблиться,
втискається в лісисті долини́;
ліво́руч гордо буйністю пишниться
гора квітчаста в повноті весни.
„На цій горі нам треба помолиться" —
Андрей промовив. — „Друже, заверни!"
Спинилася дружина невелика
й пішла, куди таємний голос кликав.

Андрей моливсь... І враз прозріли очі:
краса країни, що цвіла в безкрає,
надхнула серце на слова пророчі:
„Тут місто встане; з нього хрест засяє
на всі ці землі... Так Господь наш хоче.
Його хрестом цей край благословляю".
Сміялось сонце, а блакитна бинда
озолотилась... — Так рече леґенда. —

Літ девятьсот над царством Бористена
німий Сатурн байдужно промотав.
Змінялися народи і знамена — —
і все те в себе чорнозем смоктав...

Ситилася земля благословенна
і ду́жчала — кормителька свята;
а струм тим часом назви збувсь своєї
і виплекав свою дитину — Київ!

Хто зна, коли, в який момент світанку
зійшло те Вічне місто над Дніпром,
коли цю землю — кочовицьку бранку —
зробив народ наш прадідним добром?
Літ девятьсот на ній безперестанку
йшла спроба — бій, неписаний пером,
кому по волі Провидіння дано
на ній остаться власником і паном.

Господь призвав залізних лицарів
кінчати спробу володарським ходом.
І — княжий стіл на київській горі
став огнищем між Заходом і Сходом.
Бряжчала зично зброя на Дніпрі
і княжий рід, ізлившись із народом,
мечем булатним витесав Державу —
на страх сусідам, Богові на славу.

Великий Батько просвітив імлистий
кінець доби хрестом святої віри,
а мудрий Син віддав народ Пречистій,
Котрої ласк іще ніхто не змірив.
Під тим покровом ріс він коренистий
і дужий, здатний на труди й офіри
й, лишаючи багатий досвід дітям,
почав нове важке девятьсотліття...

З черги невдач, що важуть до сьогодні,
з геройств безумних, зрад, утеч, погромів,
з низьких упадків і страждань безодні,
що вдомашнились в укранськім домі,
хто відчита таємний плян Господній
та споконвічні цілі невідомі,
відчує промінь Божої любови,
якої нам і в карі не відмовив?

В суворій карі за свавільну буйність,
за малодушність у великі дні,
пиху́ безбожну та думки отруйні,
що їх ростили уми провідні,
не висушив джерел цілющих струй, ні
не погасив живих душі вогнів;
по днях руїни безнадійно хмурих
лишав нам місце лицарів культури.

Господь вщепив хрестом у сірі маси
народу свій небесний заповіт;
що вродилось з них нікчемне, ласе
на блискучки, якими дурить світ,
виділює — — і тільки для окраси
лиша здоровий цвіт... — О, скільки ж літ
ще Україні треба того гарту,
щоб з нас створити справжню Божу варту?!

Я твердо вірю, що не спроба це:
що Ти, Святий, нас вибрав і гартуєш,
що звернене до нас Твоє лице
і біль душі катованої чуєш,
що з ланцюга страждань тепер кільце
найбільш болюче куємо не всує;
бо Правду ми пізнали серед болів,
а тільки Правда принесе нам волю.

Я твердо вірю! Ти ж опреділив нам
таке багацтво творчих сил, що з них
пливе й чужим користь безперервна;
леґендою німої давнини
опромінив Ти діло Батька й Сина;
в часах народнім горем вагітних,
коли знімалось під зеніт терпіння,
Ти слав мужів Свойого Провидіння.

Оце ж тепер А н д р е й блистить між нами,
могутній дух і наш Отець великий.
Стоїть на скелі поміж бурунами
та міряє глибінь безумствів диких;
Він де́ржить нас понижених словами,
яких не здавлять безсоромні крики:
„За Правду стійте! Хай злоба безкрила
вас не зляка! Христос — се наша сила!"

За нього йде до Тебе жертва, Христе.
Прийми гарячі молитовні тони,
що шле їх серце, українське, чисте,
бо ж Ти поклав Його за міліони!
В безмежній ласці облекши терністе
життя й усунь з дороги перепони,
щоб міг Він лекше двигати на барках
достойний уряд — Князя-Патріярха!

12—13. грудня 1938. р.

Юрій Клен

СИМВОЛ

Данило-князь у пору лихоліття
Молився на горі під ясним дубом,
Де хрест счорнілий з дерева стояв.
І руки, склавши чашею, угору
Підносив він, благаючи: „О, Боже!
Пошли мені хоч знак малий: хай вкаже,
Що станеться з моєї України.
Чи віддаси її Ти на поталу,
А чи судив їй дні звитяг і слави.
В годину скорбну розпачу й відчаю
Схиляю голову до стіп Твоїх.
Вкажи ж, яка її спіткає доля".
І, мов на відповідь, дозрілий жолудь
Упав йому до стулених долонь.
Здивований, він довго міркував,
Який для нього невідомий зміст
Могла таїти в собі ця обява.
І пригадалася забута притча,
Що про зерно гірчичне склав Христос.
Всміхнувся князь, бо вже в уяві бачив,
Як бурий жолудь пагінці пускає,
Як виростає з нього дуб гиллястий,
І як навколо згодом повстає
Родина із нових дубків кремезних,
Як по роках зростає темний гай,
Де кубляться птахи в зеленім віттю,
А в темних логвах сплять звірі кудлаті.
У жолуді, затиснутім в руці,
Відчув він, як гули роки і бурі,
Як весни кільчились надії квітом,
Як шарудів сторясним листям вітер,
Як див кричав і стугоніла ніч.
А в день погожий соняшне проміння
На стовбурах, ронивши світлі плями,
Потужно грало марш життя і сили.
Дні і віки над темним верховіттям
Шуміли крилами, мов зграї птиць...
І князь побачив, як той ліс лягає,
Сокирою підтятий, як зростають
З його дерев церкви, хати і вежі,
Як праця там споруджує міста,
Що владар обручем скує державним.
І все, чим є вагітний час прийдешній,
Поразки темний біль, зневаги гніт,
Звитяг потужний дзвін і рокіт слави
У собі крив звичайний, простий овоч,
Життя довічного безсмертний символ,
Борсанням духа — відповідь ясна.

***

Коли ти грієш між своїх долонь,
З землі піднявши, жолудь випадковий,
Невже крізь шелест трав і квітів вонь
Не чуєш ти лісів майбутню мову,
Птахів тривожний крик і звіря рев?
Невже не бачиш ти струнких дерев,
Що з них збудується високі вежі,
Або човни, що сміло понесуть
Тебе колись до дальніх узбережжів,
Де прокладе нащадок горду путь?
Коли твій нарід лихо поневолить,
Не кутай скаргами свій рідний край,
Сховай для засіву насіння голе.
Дрімає в темній шкаралущі жолудь:
Погрій в руці його, тули до чола,
Вслухайся, як росте прийдешній гай.
26. XII. 1938.

Наталена Королева

LA MONACELLA

(З памятної книжки)

...Відвідуючи Неаполь при своїх археольоґічних працях, як завжди, я затрималась у донни Кандіди на via Carracciolo, де був її невеличкий „родинний пансіон”. Був він вельми скромний, але ж стояв на одному з найліпших місць Неаполя. З вікон відкривався на повну свою широчінь увесь лазуревий пейзаж серпом вирізаної затоки, що її безліч разів оспівали та вималювали поети й малярі всіх країв і всіх народів.

Сама донна Кандіда — вже літня вдова по військовому старшині, як і її старенький брат — священик церкви Сан-Мартіно, були мабуть найліпшими людьми, яких мені в тій добі доводилось здибати в широкому світі...

Минали останні дні пилипівки. Минали смутні, бо лазурну феєрію*) пейзажу затягла густа заслона срібного дощу. Кілька день лило вже майже невпинно. А сьогодні це ставало просто таки великою прикрістю. Бо ж милий дон Сальваторе (для „своїх” — скорочено — „дон Торе”) сам запропонував мені небуденну експедицію: на північну мессу del gallo, тобто „півнячу” Службу Божу, бо коли вже запіють перші півні, — до неапольських катакомб. Мені здавалось, що я вже трохи знала ті катакомби, з фресками, подібними до помпейських. Але дон Торе тільки добродушно посміхнувся:

— Ту частину підземних ходів, куди хочу вас сьогодні повести, не знають не тільки чужинці, але ж і вельми багато неапольців, що все життя прожили тут.

---

*) Феєрія (фр.) = чарівна казкова картина. — Ред.

Обличчя милого „парокко" з твердими, різкими лініями профілю, ніби відлите з патинованої бронзи, розяснилось теплим виразом. Але раптом спротивилась донна Кандіда й навіть не дала братові розповісти того, що вже мало злетіти з його уст.

— Чи ж нема в Неаполі аж 260 церков? Падре-брате! Ой, не накликай ти на себе лиха! Наш люд надто вбогий, і надто легко спокушає його диявол.

Побожна вдова правою рукою перехристила перед собою повітря, лівою ж водночас непомітно виставляла „рогами зложений" другий і пятий палець руки:

— Нехай вже лукавий на роги свої прийме біду та лихо!

Патер Сальваторе лише посміхався. Знав, що ліпше з сестрою не сперечатись, бо ж і найліпша з жінок завжди говорить те саме, що чоловік вже давно й багато разів від неї чував. А все ж таки скромно промовив:

— Сестро! А ти ж знаєш: що таке — злодій? — Звичайнісенький нуждар на бездоріжжі. І, хто багатіший серцем, най подасть йому не холодну милостиню, але теплу руку простягне...

І то було все: більше „парокко" не сказав нічого.

Тим часом день вгасав. Завої дощових серпанків спадали на землю й тонули в ледве порожевілому морі. З тих завоїв півпрозорої імли вимоталась примарою велетенського праящура і впала праворуч у море довга коса суходолу. Зліва ж — ніби велетень сипнув домиками-кубиками, що лежали на тім місці, куди який упав. Багато докотилось аж до моря. А з-поміж них спиналась до неба вежа замку-фортеці „Кастел' Ово"... Заповідалась краща погода.

Та ж до північної Служби Божої було ще далеко.

Донна Кандіда поклала ще одно поліно у вогонь ватрану, промовивши до мене по-французькому:

— En votre honneur!

Я вдячно посміхнулася до неї, бо знала, що тільки з великої приязні до мене вона ніби погоджується, що і в Неаполі може бути холодно, „як і скрізь на світі". Для всіх бо пансіонерів-чужинців Неаполь мав бути містом, „до якого ніде на світі нічого подібного красою, підсонням і вигодами нема й бути не може!" Але ж:

— Донна Наталена любить тепло може ще більше, як самі неапольці! — й це була одна з причин її великої ніжности до мене.

Але надворі таки дійсно прояснювалось. Навіть було видно, як причавили Везувій важкі хмари. Причавили, аж не можна було пізнати контурів гори.

— Та ж signora archeologa не мусить конче дивитись на Везувій. Адже ж так гарно видко Кастел'Ово... — сперечалась господиня, якій очевидно „діяв на нерви" затяжний дощ. — Тепер там — щоправда — самі касарні, але ж старі часи... Та розкажи ж ти, падре-брате!..

Дон Торе ще перед двома роками був управителем музею при церкві Сан-Мартіно. В памяті ж мав не менш леґенд, як в його музеї було дорогоцінних памяток старовини.

— Чи бачите, синьоро, ту вежу?.. — немов почав він проповідь з драматичним жестом руки. І, заокруглюючи речення, підбиті дзвінкою латиною, почав згадувати:

— Не падає й не кришиться замок той, хоч давно вже не торкалася його рука майстрів. Сліпі його вікна, мов очі,що виплакали серце своє. Бо ж — скільки бачили, стільки й плакали вони! Тільки ж навряд, щоб хтось приневолив їх пролити стільки сліз, скільки пролила їх там і деінде донна Анна Медіна Челі... Вибач їй, Боже, провини її!..

Наймення цвягнуло мене, неначе вогненним бичем: та ж це — одна з моїх прабабунь чи бабунь! Знову доля посилає мені несподіваний різдвяний дарунок: незнану мені леґенду про той рід...

Увійшли молоденькі служниці — Лючета й Пепіна та мовчки поставили замовлені на сьогоднішню пісну вечерю — оливки, хліб і воду. Але не відійшли. Як старий звичай велить неапольцеві й еспанцеві до всякої їжі конче ставити воду, так також з часів, коли ще Неаполем володіли еспанці, затримався й той їхній звичай, що по вечері слуги лишаються з панами при „дружній" розмові, якщо нема гостей. Мабуть в цім звичаї озивався ще відгук римської назви „familia", що обєднувала збірно не тільки вільних слуг, але ж і всіх рабів, що належали даному домові.

— Так; все мала, чого могла бажати собі людина, засліплена радощами земного життя, — все мала донна Анна Медіна Челі. Була молода, краси вийняткової, з голосом Сирени і з хистом складати пісні, як самі Музи. Була ж вона дружиною віцекороля неапольського, для якого лишилась до смерти „зіницею ока його". Молодь поклонялась їй, мов богині... Так; все мала донна Анна! А чи ж мала вона й добре серце?.. За всякими іншими її прикметами цього не шукав у ній ніхто. Сама ж вона цікавилась тим ще менш, як її адоратори.

І от, як нині, надійшли Різдвяні Свята. За тих часів славили їх гучними бенкетами. А вже щодо замку Кастел' Ово, то він не тільки заграв вином, але ж шумів співами, музикою, танками — маврськими й кордовськими. Наприкінці ще грали траґедію. Звичаєм, перейнятим від французів, грали в ній не актори, а особи з найвищого товариства — аматори.

Племінниця донни Анни, молодесенька донна Мерседес, що недавно прибула з Еспанії, так чудово „жила" на сцені в ролі християнської бранки, в якій закохався невірний мавр, — що глядачі забули не тільки про дійсність, але... й про саму донну Анну. А це не могло минути так собі, бо ж вона зо свого престолу-крісла легко відчула, що перестає бути осередком думок та ідеалом присутніх. Найгірше ж було те (донна Анна зауважила добре!), що очі лицаря дон Каєтано, найшляхетнішого й найкращого з лицарів християнських, що були при дворі, блискали вогкими діямантами. Й у сні не могла собі такого уявити віцекоролева неа-

польська. Бо ж цілком щиро в глибині серця свого — судіть самі, чи дуже доброго! — гадала вона, що захоплення дон Каєтана чи й усіх інших лицарів може належати виключно їй одній.

І гірко припекла донну Анну образа. Відчула виразно: тільки тоді прийде їй полегша, коли ті блискучі очі, що пронизували донну Мерседес, замкнуться на віки.

Бо відчула образу подвійну, мовляв — і зовнішню, і внутрішню, або ж сказати інак: собі — від інших, і собі — через інших — від себе. Побачила, що хтось з інших може в її присутності зайняти перше місце. І відчула, що їй — дійсно — залежить на комусь, хто стоїть тільки у підніжжя її престолу! І це друге — був ще тяжчий удар: знести його не було можна без помсти.

То ж, коли другого дня в тій он вежі, що й досі благально підноситься до неба, зустрінулись донна Анна і донна Мерседес, — тіточка подала племінниці мнякі, мов аксамит, наскрізь проперфумовані рукавички:

— На знак признання вчорашнього тріюмфу й на памятку про тіточку...

Мерседес тільки зміряла донну Анну гордим поглядом.

— „Виклик?" — помислила дівчина. — „Добре!.. Як лицар, вона його приймає, бо ж за серце свого вибранця готова стати до бою, хоча б і з цілим світом"!

Але... „стати до бою" не довелося: вже була бита, коли прийняла виклик...

Донна Анна, забавляючись „жіночою альхемією" — виробом перфум та мастей, одночасно цікавилась і таємними рецептами. Знала й ту грізну, за тих часів дуже цінену, безбарвну, без смаку й взагалі невинну на вигляд „водичку" — aqua tophana, що вбивала — згідно з бажанням: за три місяці, за кілька тижнів чи і вмить. Знала також, як зачарувати смерть противника в запах троянди, в одну половинку бросливи, що доспіває на дереві, та інші речі, що супроти них не міг мати найменшого підозріння той, хто падав жертвою.

То ж, ще новий рік не протривав і один тиждень, як труна з тілом донни Мерседес відпливала кораблем до батьківщини, щоб в Еспанії знайти вічний спокій в родинній гробниці Медіна Челі.

Але не залишилась у Неаполі й донна Анна. Та, ніким не очікувана смерть, „дуже її зворушила". І не були то лише самі слова. В манастирі Сан-Лібераторе на вершку тієї гори, що спинається над Салєрнською Затокою, забажала донна Анна перебути перші дні жалоби. Там замкнулася в келії — і в мовчанні. Як до підземної крипти, спустилася духом аж до глибин своєї душі. Шукала там великої розгадки — і не бачила відповіді на низку питань, що вкрали їй спокій.

Чи бажала вона смерти дон Каєтана?.. Таки ж він отрутою подвійної образи наповнив її серце! Чому ж тоді за нього заплатила своїм молодим життям донна Мерседес?.. І чому нині не

сум, не жаль за милою дівчиною зо свого роду відчуває донна Анна, лише полекшу... що увільнився шлях від перешкод?

І сталась дивна річ: вже більше світ не побачив донни Анни. Поки жив її чоловік, стати черницею вона не могла: жила як „гостя манастиря". Та ж і по смерті віцекороля також відмовилась вона від чернечого стану. Не прийняла облечин, хоч і дуже вмовляла її мати ігуменя.

— Ні, ні!.. Я негідна чернечої ряси! — була постійна й завжди та сама відповідь донни Анни. — Боюсь — призналась нарешті, щоб по смерті не стати мені „моначеллею"...

— La signora archeologa мабуть знає неапольське вірування?! О, ми — досить дивні християни й католики! Тож нема такого неапольця, щоб не вірив твердо, що ченці й черниці, які вповні дотримують всіх своїх обітниць та всіх приписів правил, — по смерті мають відкриту просту дорогу до раю. Ті ж, що вчинили понад це, — відразу стають святими, хоча б навіть Свята Церква їх офіціяльно й не канонізувала. Бо ж святих на небі далеко більше, як ми — на землі — можемо собі уявити!.. Зате грішні ченці й черниці стають привидами. І доти не сміють вони підступити до дверей раю, поки вчинками добрими, бодай вже по смерті, не загладять провин, що допустилися за життя земного. Це тому, що ченцеві не годиться йти до чистилища. Бо ж — таки й справді — не личить те стану чернечому!..

Однак, на жаль, ті примари грішні, замість поліпшуватись, ще й по смерті не цураються вчинків злих. Бо ж диявол має міць велику, а людський дух і від тіла вже звільнений, — ах! — такий він кволий!.. То ж з кожним вчинком лихим така чернеча примара — недобрий дух, що не бажає „зростати", мусить все маліти, меншати. Найцікавіше ж, що свого вигляду монашого він не втрачає, і таким інколи бачуть його люди.Тому й звуть їх живі: — „I monacelli" — „монашчáта"....

Ті, хто їх бачив, — а таких є немало! — запевняють, що інколи бувають такі манісенькі „монашченятка", що ледве досягають великости комашинки. І от ці — найгірші, найнебезпечніші, бо ж вони влізуть в кожну щілинку, заховаються під кожним рубчиком одежі, або десь у комірі й просто в ухо нашіптують-намовляють християн на лихе, дияволові на втіху...

Тому і є так багато між убогим неапольським людом таких, що часто і не знать, з чого живий тримається, — так багато є злодіїв, отих „каморристів", що найбільше пасуться на чужинцях. Але ж — на великий жаль — підмовлені монащатами та підюджені дияволом, ті вбогі злодюжки часто зводять рахунки й між собою, а тому у нас, в Неаполі, „la rasulata" — удар ножем — завжди на денному порядку!.. Тому так і остерігає вас щоразу сестра Кандіда!.. Тяжко протиставитись моначеллям. Тяжко встерегтися їх, бо ж вони — гірші від влізливих мух! Навіть і сила свяченої води не відгонить їх відразу. Бо ж за життя звикли моначеллі її не боятись і перед Святим найменням Христовим — не соромитись. Тільки чисте серце людини побожної, що не відає

заздрости й про своє власне „я" не дбає, може враз відігнати монащат святою своєю молитвою...

Тому то й залишилась, як „гостя манастирська", донна Анна, як ранений чорний птах в громаді ластівок — чорнобілих сестриць, доживати і до „Вічної Весни" своєї в журливих днях...

Низьким, важким дзвоном віддзвонив по грішній душі донни Анни годинник в їдальні. Віддзвонив і дневі. А нас вернув до дійсности з хвилевої мовчанки.

Лючета витерла попередницею свої надто ще молоді очі, які за пятнадцять літ життя в Лазуревім Краю ще не встигли зазнати більших траґедій, як ті, що про них „розповідається" в леґендах та в буденних сплетнях. Донна Кандіда, а з нею й дівчата, вийшли з їдальні. Але патер нікуди не поспішав.

— Що ж, і досі стоїть гробниця донни Анни в Сан-Лібераторе? І чи могла б я її побачити? — запитала я.

— Поховано донну Анну в неапольських катакомбах. На її бажання — гробниця її і досі міститься в бічному, вузенькому хіднику... За ті бо часи катакомби вже перестали бути кладовищем лише святих. Ховали там навіть тіла страчених і самогубців. „На ліпше товариство я не заслужила" — написала донна Анна в своїй останній волі... По Службі Божій коло її могили згадаємо в цю ніч і всіх тих, про кого більше не памятає світ.

Донна Кандіда верталася до їдальні і зачула останні слова брата. Вона енерґійно махнула рукою й додала:

— Принаймні не беріть з собою сережок, перстенів, гаманця. В Неаполі не слід накликати на себе небезпеки!

Дон Сальваторе підвівся зза столу й випростався на цілий свій аж надприродно високий ріст.

„От кому було б тяжко стати „монащатком"! — підкинув мені думку якийсь невидний, мабуть маленький, спокуситель.

— Я на дамських одягах, щоправда, не розуміюсь. Але дуже радитиму, щоб донна Наталена взяла на себе не свій плащ, тільки „манту" Лючети. Та цієї ночі буде саме до речі.

Перед північчю ми двоє немов зійшли зо сторінок Кальдерона. Старий, височенний, трохи зігнутий панотець з однобокою ліхтарнею, сліпою на три сторони, а коло нього для контрасту ще дрібніша моя постать, загублена в рясних фалдах грубої селянської „манти". Безперечно, при цій композиції я виглядала як нелітня дитина.

Ніч, як на замовлення — чорна, „зловісна", з холодним вогким вітром та віддаленими схлипуваннями в пітьмі моря. На вулицях — мов тільки що пройшла моровиця — повне безлюддя. Спочатку зайшли ми по ризи та інші богослужбові речі до колишньої парохії дон Сальваторе, й аж тоді намірились до катакомб.

Було цікаво й трохи тривожно. Здавалось, що це — не реальність, лише якась нова „італійська опера" з переодяганнями, дивними декораціями й не зовсім передбаченим лібретто. Цю не-

передбаченість підкреслив мені вхід. Не був це той офіційно знаний вступ до неапольських катакомб. Але, коли я хотіла спитати, патер вдруге дав мені знак — мовчати, (вперше зробив це, як тільки ми вийшли з колишнього його храму — Сан-Мартіно).

По двох-трьох кроках в цілком темному хіднику нас зупинив тихий, але аж надто виразний шепіт:

— Стати!.. Ні кроку далі! — і з пітьми почулось шарудіння кількох пар важких ніг.

„Опера починалась”...

Дон Сальваторе підніс ліхтарню на рівень свого обличчя:

— Та ж пізнавайте, люди Божі!.. Але швидче, бо вже час на мессу.

З пітьми виринуло неголене обличчя. За ним — бородата постать. В тьмяному світлі блиснула й враз угасла іскра на лезі ножа, що — певне — вже ховався за чийсь пас.

— Пробачте, дон Торе!.. По правді кажучи, вже й не чекали вас... Така погода...

Широка рука підхопила священика під лікоть:

— Обережно: тут розколена сходинка, а... ще дві ми тільки що вийняли... з обачности... Мусить чоловік хоронитись, як дасться...

Височенна патерова постать щільно притиснулась до стіни, пропускаючи мене наперед. І раптом неголене й бородате обличчя відсахнулось від мене. Було перекривлене божевільним жахом.

— Свята Анна! Рятуй мене грішного... Моначелльо!... — і з тими словами важке тіло гупнуло зо сходів. Саме з тих „обачно вийнятих” сходинок.

З-під стін хідника вчувалось уривчасте дихання, майже — як хропіння схарапуджених коней. Здавалось: дихають чорні, камяні стіни...

Дон Сальваторе випростав край свого плаща, що за нього трималась моя рука... Паніка дихнула й мені в обличчя... Але в тій же хвилині віхтик світла з ліхтарні дон Сальваторе пурхнув ясністю мені в лице.

— Не бійтеся, люди Божі. Це — мій міністрант*). Така ж християнська душа, як і ви. Іди, дитино! — підштовхнув мене вперед.

Нас підтримали й ми поплили пітьмою в супроводі тіней. Було їх може двадцять, може тридцять тих, що Неаполь в тих часах називав їх — „Братство Святої Анни”...

Були це громадяни з вельми сорокатою біоґрафією, що нею цікавилась — головно поліція....

На старовинному, прикрашеному зеленню та зеленими стьожками вівтарі Св. Анни (як запевняє Неаполь — „Бабуні Господній” завжди особливо люба зелена барва!) вже розсвітили — також зелені — свічки. Падре Сальваторе поклав мені руку на

---

*) Той, що служить до Служби Божої. — **Ред.**

плече й легенько натиснув, примушуючи клякнути на передвівтарну сходинку. Промовив тихо:

— Міниструватимеш, дитино. Ці бо християни — пробач їм Боже! — хіба що тільки „амен" памятають з цілої Служби Божої. Тим часом помолись тут... — і зник за вівтарем.

Кілька постатей, загорнених в „правдиво мальовниче" дрантя та золотисту імлу, що розмотувалась від вівтарних вогників, посунули за патером. Схилялись на коліна. Били себе в груди. Тихий звук здушеного ридання зірвався з палкого, кваплививого потоку шепотіння... Нарешті — тиша...

Дон Сальваторе в білих ризах став перед вівтарем. Маленький скляний — „ялинковий" дзвінок в моїй руці, слабесенький, мов голосочок сонного пташеняти — зашепотів на початок Служби Божої...

Здається, ні раніш, ні потім не була я на мессі, щоб відправлялась в акомпаньяменті такого зідхання. Болісними і зворушливими були ті німі, невидні сльози, сльози душі, що не мають форми, падають, не знаходячи слів. Дійсно, тут зідхали душі, що забули вже давно людські молитви й святі слова. Але не могли забути про безмежне милосердя Боже.

Коли, зігнувшись майже до землі, імпровізований міністрант дона Сальваторе дзвонив до Св. Причастя, — голова його не піднеслась вгору: було б нетактом придивлятись до облич покутників....

А при словах:

— „Ось Агнець Божий"... так ясно вчулося: тут присутній Той, хто сходив і до „преісподняя землі". Вухо ж було приготоване вловити слова: „Амінь, амінь, кажу тобі: ще сьогодні будеш зо мною в раю".....

Довго молився по Службі Божій добрий дон Сальваторе, клякнувши на вівтарній сходинці. Коли ж ми виходили з каплиці, я запитала пошепки:

— Отче! А де ж гробниця донни Анни?

— Та ж на ній ти клячала всю Службу Божу, дитино моя! — була тиха відповідь.

З-поза рамена священика вихилилась постать одного з тих, що тільки що причащались:

— Достойний падре!.. Най вам Бог заплатить... Дайте — прошу — руку: я доведу вас. А міністрант нехай тримається за ваш плащ... Ліпше бо згасити світло... Чи ж відаєш, хто може його вглядіти?...

Дон Сальваторе здмухнув вогник в ліхтарчику, але мене протиснув наперед. Пітьма замкнулась над нами, як поверхня моря над утопленими... Я чекала.

— Йди, йди просто вперед, дитино моя. Ми — на добрій стежці, — прозвучав особливо ласкавий голос священика з пітьми.

Аж вразив мене своїми ніжними, трохи тремтячими нотками... За хвильку додав уже не до мене, але до провідника:

— Не турбуйся, сину: я бачу свою путь...

*

Другого дня ми повставали пізніше. Снідали самі з дон Торе.

— Звідки у вас, падре, була така певність, що ми — виходячи звідти, були на певній стежці в такій пітьмі? — спитала я, згадавши дивний тон, яким тоді звернувся був до мене священик.

— Я чекав, що ви про те мене спитаєте — лагідно відповів падре. — Тільки скажіть мені спочатку ви: чи ж дійсно ви нічого не бачили в тій пітьмі?

— Я?... Щоб я щось бачила в пітьмі?.. Та ж, падре, я до курйозу нездібна орієнтуватись без світла. Навіть у власній хаті.

Рука дон Сальваторе простяглась через стіл і накреслила знак хреста на моєму чолі.

— Господь в своєму милосердю приховує від вас ласку свою, очевидно, щоб ви не згорділи! Мені ж грішникові відкрив Він очі. Я нераз бачу в церкві біля вас душі з чистилища у вигляді вогничків. Ті вогнички йдуть перед вами й оберігають вас. Отож, тому я й вирішив конче взяти вас із собою на Службу Божу до цього „чистилища на землі".

Схвильованість немов мяким крилом затулила мені на хвильку слух і зір. І ледве чутно проплили слова падре Сальваторе:

— ...є то милосердний вчинок — подати молитву найубогішому з убогих: душі грішника, що всіма забута...

*

Нераз... багато разів у своєму житті пригадувались мені слова предоброго дон Торе. І вірю їм більше, ніж власним своїм очам, що „душ з чистилища" не бачили... Інакше, скільки разів довелося б мені загинути, ступивши на випадково ушкоджені, чи й „навмисне вийняті" — інколи то лише „з обачности" — сходи в катакомбах.... де в пітьмі нерідко не бачиш навіть „братії Св. Анни", між якою так часто доводиться ходити тепер....

Ірина Гузар-Монцібовичева

ЗАБУТІ ДНІ

(Продовження)

Їм минали дні, один скоро, мов стріла, другий поволі, ледве докочувався до кінця. Нарешті надійшла різнобарвна весна. Дерева й левади вкрилися квітом. Яке радісне почування огорнуло Мороновича, коли побачив заквітчані дерева перед вікном. Йому здавалося, що в його серці розгорнувся теж квіт його весни, весни його щастя. Всіх людей міг би сповити своєю приязню. Згадав свою маму, свою дитину, що самітно росла при ній. Трохи

схвилювався. Довше, як звичайно, призадумався над долею своєї дитини. Всю гіркість він їм осолодить. Яка веселість і яке щастя ввійдуть в його хату, коли приведе до них Реню, як свою жінку. Він чує, що аж тепер буде добрим сином і добрим батьком, а це все завдячуватиме своїй любові до Рені. О, він буде веселий, інший, ніж був у своїм першім подружжі. Тоді він був нещасливий, бо не міг так любити своєї жінки, як вона його любила. Чому він дав намовитися батькам і одружився з Маркою? Вона була для нього за ніжна. Все йому простила його гострі слова, і якраз цього не міг забути. Тиха, з лагідною усмішкою, вешталася по хаті. Як товаришка в його грах вона йому подобалася, але тільки товаришкою вона повинна була залишитись для нього. Батько її, з конечности маляр — бо нераз недоля показує людині прихований в її душі талант — мандрував від села до села і продавав свої образи. Як еміґрант із Наддніпрянщини не міг інакше заробляти. По смерті своєї жінки не мав з ким лишати своєї донечки і тому брав її з собою у свої мандрівки. Одного дня занедужав в дорозі. Ледве доволікся ще до села — саме там, де мешкали Мороновичі — і не міг вже сірома підвестися з оборога, де лежав.

Раптово, для нього зовсім несподівано, прийшла по нього смерть. Живо стоїть перед Мороновичем така картина: Він в кімнаті бавився, чи читав щось, коли почув метушню на дворі. Відчинив скоро двері і побачив перед собою може восьмилітню дівчинку в червоній суконочці, що судорожно тримала в руці клуночок і розпучливо ридала: „Де мій тато, мій тато?“. Він, дванадцятилітній хлопчина, ходив тоді до ґімназії і перебував якраз вдома на великих феріях. Марка, спершу боязлива, горнулася щораз більше до нього і згодом вони стали нерозлучними приятелями. Вони разом ходили до лісу по гриби і горіхи. Діти робили великі приготування до такого проходу. Брали з собою кошички та різки, щоб пригинати собі галузки з горіхами. Опісля бавилися камінчиками, мохом, стинали берест і робили з нього рамки на образки. Дівчинка одідичила батьковий хист до рисування і тому її образці, хоч незручні трохи, будили серед довкілля зацікавлення.

Вони йшли лісом і сідали на пеньок старого дерева. Кругом гущавина. На поляні стояли непорушно квіти, що немов пили соняшне проміння. Хлопчик оповідав їй дивні байки, а що її уява працювала, показувала вона картинки, які рисувала, щоб зілюструвати казкові події. Ті образки, оправлені в берестові рамки, висіли у хатці, що її збудували вони в лісі з мурави. В середині лежав старий пень — це була їх лавка. Столом мав бути камінь, порослий мохом. Діти часто забували про поворот додому, бо так добре було їм у власній хатці, причепуреній квітами, камінчиками та зелами. Марка плела віночки на волосся і шию. Так прибрана була вона посестрою квітів, коли слухала його оповідань, вп'явивши в нього свої великі очі. Задума лягала на її чисте чоло, а її невинні усточка усміхалися. Тоді він плеснув у долоні і сказав: „Стара Катерина розказувала мені про мавку; здається, що вона мусить виглядати, як ти!““ — і почав

оповідати. „Мавка любила людей і часто їм помагала, але зазнала стільки горя від них; тому про неї вже лише старі люди згадують — її вже не видко ніде“. Марка з острахом оглянулася. Їй стало моторошно. „Ану ж схоче мавка ввійти в їх хатку”. „Жив собі раз один селянин;“ — продовжав хлопець — „його хата ще нині має стояти десь у лісі. Був гордий, неприступний та скупий і тому його люди не злюбили. За найменшу провину проганяв з дому слуг. Ніяка наймичка не могла у нього довго вдержатися, хоча він незле платив, але всі боялися його суворости. Одного разу прийшла до нього сильна смаглява дівчина і казала, що буде служити за полотно на сорочку і за сіре сукно на свитку. Він подумав: „Вона, здається, роботяща“ — і дівчина стала служити. За дотиком її руки все вдавалося й росло. Добробут загніздився у хаті. Йому здавалося, що так має бути і ні одним словом не виявив свого признання. Пішов він раз на ярмарок воли продавати і вертався додому через ліс. В місті продав був воли, тож на плечах ніс ярмо. Мряки лягали вже на дерева і окутували їх неначе рядном. Нараз почув голос: „Гей, чоловіче, ти, що несеш ярмо, скажи мавці, що верба всихає!“. Зо страху, бо нікого не бачив, почав втікати, а піт обілляв його. Вдома оповів пригоду. Ледве дівчина це почула, зачала голосити і втікла, не знати куди, бо від того часу ані ніхто її не бачив, ані ніхто не чув про неї“.

Часто дітей аж сумерк приганяв додому.

Серед добрих людей виростала Марка і ходила до міста до промислової школи. Там вона вибивалася понад інших, проєктувала взори килимів і дістала навіть нагороду на якійсь виставі. Вдома часто забігала до старої Катерини і приглядалася, як вона прала або ткала. Катеринин чоловік зробив їй ткацький станок. Олесь нераз сміявся з неї і казав: „Наша Марка хоче стати сільською прядухою при коливоротках!“ „Ні, я хочу тільки пізнати від основ народнє мистецтво“. Яку радість вона зробила „мамі“, — так називала Олесеву маму — коли їй на імянини дала килимок, який сама ткала за своєрідно уложеним орнаментом. Її тиха, працьовита вдача припала так до серця старим, що вони не хотіли пустити її від себе, коли вона задумувала працювати в фабриці килимів. Старі між собою говорили так: „Післав нам Бог добру, роботящу дитину. Вона доброю була б для нас невісткою, її вдача більше вартісна, ніж не знати які багатства!“ І сталось так, що Олесь погодився на батькові пляни. Як подруга в забаві вона йому була мила, але щоб вона могла бути його жінкою, над тим ніколи не думав. З її ніжною, вразливою вдачею ніколи не числився давніше, і так само, коли вона стала його жінкою. Він її часто називав перечуленою, екзальтованою і не зважав на тихий голос, що його остерігав, чи він її часом не кривдить. Але що ж, він інакше не вміє, він реаґує на її ніжність гіркістю і гостротою.

Як добре, що вже минули ті похмурі дні! В обіймах Рені не зявляться вже більше примари з минувшини, що йому тепер нераз болюче докучають. Реня створить йому життєрадісну атмосферу вдома. Чого ж він ще бажає? Саме такою, якою Реня є, він її любить. Чи не вичитав в її очах любови для себе?

Його роздумування розпорошив стукіт дверей. Служниця сказала: „Якийсь пацієнт, пане докторе!“ Моронович пішов до вітальні. Йому назустріч встав з крісла священик, малий, сухорлявий мужчина.

— Но, нарешті! Самі чужі люди — я ледве до тебе допитався і добився.

— Отче, як я радію, що вас бачу! — Моронович присунув фотель. Отець Духович сів і розглянувся по кімнаті. Моронович попросив отця Духовича закурити собі, але він з обуренням подякував.

— Не курите вже, отче?

— Ні, нині такі часи, що не можна думати про свою приємність.

Шорсткий тон, яким були вимовлені ті слова, не здивував Мороновича; він знав, що за ним криється доброта.

Отець Духович оповідав про свої орудки, за якими прийшов до міста, оповідав про погоду, про весняні праці на полі. Але легко можна було зміркувати: він не говорив про те, що йому лежало на серці. Він неначе хотів щось іншого сказати, а в останній хвилі тяжко відітхнув і згадав про щось байдуже, похиляючи свою голову, що через свій буйний волос виглядала трохи за велика при вузьких раменах. Це підкреслювала ще більше тісна ряса. Свіже і гладке лице відбивало молодечо від білого волосся старця. Орлиний ніс, ясні очі, що рішуче дивились з-поміж трохи набренілих повік, не гармонізували з лагідним, якби зрезиґнованим виразом уст.

— Як там вдома, отче?

— Аж я мусів приїхати, щоб ти зацікавився? Мама твердить, що певно твої листи в дорозі пропали... — відповів отець Духович, а гіркість в його тоні приневолила Мороновича сказати правду.

— Ні, я довго не писав.

Отець Духович стягнув свої густі брови.

— Так, так — твої зайняття, пацієнти, товариські зобовязання не дають тобі хвилинки часу на кілька слів до старенької мами, що твою байдужість ще виправдує.

— Виправдує, бо не має чого нарікати. Вона здорова, здорова й дитина. Якби було йнакше, то я напевно заопікувався б ними.

— Щоправда, дитина була хвора. Мама не писала до тебе, щоб тебе не журити. Вона не знає, що теперішні молоді люди забезпечені байдужістю перед чужим терпінням, мов панцирем. — Отець Духович встав, пройшовся по кімнаті і став біля Мороновича. — Байдужість це найбільше лихо. Святе письмо каже: „Байдужих я відтручу“. Байдужий не захоплюється красою, не милосердиться над нещасними, проходить попри чуда без віри...

Моронович простягнув руку якби з просьбою.

— Отче, ці ваші слова не відносяться до мене. Я не байдужий. Якщо б я навіть ним давніше був, тепер такий не є.

Ці слова вплинули на старого душпастиря, мов чар, його розбурхана душа немов заспокоїлася. Він почав з лагідним докором:

— Як довго ти не був між своїми! Від смерти твоєї жінки вже пять років і тебе не кортіло поглянути на свою дитину?

Останній сумний побут у Вербицях виринув живо в уяві Мороновича. Пригадав собі глибокий смуток своїх батьків. Не міг дивитися на слабу дитину і на похоронний настрій у хаті. Скоро помер і батько, а Олесь не міг вже довше жити серед одноманітних журливих днів. Ні! Він не надавався на героя сірого будня. Він звинув канцелярію, поїхав до міста і там почав ординувати. Спершу думав, що може вернеться додому. Одначе життя пірвало його в свій вир. Серед гамору нераз відзивався голос: Ти повинен їх відвідати, чи собі дають раду. Однак думки ніколи не перемінювалися в чин. Голосно сказав:

— Так, пять літ тому було у нас страшно!

— Ще тоді було ліпше, ніж тепер. Безпосередньо по бурі чоловік ще не орієнтується, які має направду шкоди; аж згодом усвідомляє собі щораз більше нещастя.

— Так страшно не є. Час гоїть рани — перебив Моронович.

— Ця максима загально справджується може у таких гнучких людей, як ти. Але є душі, що раз завдану рану носять до смерти. Вона їх ублагороднює і велить ніколи не забувати про вічність.

Моронович нетерпеливився. Цього отець Духович не завважив і продовжав:

— Твоя жінка була для старенькпх сонцем, що зайшло і забрало з собою все тепло. Що осталось твоїй матері? Дорога до церкви і дорога до Марчиної могили. Одинока розрада для неї — дитина, що шукає мов слаба рослина опертя на ній старій, однак на як довго?

Моронович не ворухнувся. Отець Духович не міг бачити його лиця, бо він був трохи відвернений, але тяжкий віддих виявляв глибоке зворушення. Священик шукав за якимось словом, відповідним в тій хвилі. Одначе поки промовив, запитався Моронович:

— Коли їдете, отче, додому?

— Завтра! — звучала відповідь. Священик відчув, що його давній ученик, який нераз служив йому до Служби Божої, не пропащий, тільки потрібно голосу, що вказав би йому правильний шлях. — Я їду завтра. Чи маю що переказати?

— Може це не буде потрібне, може я теж поїду.

Коли отець Духович прощався з Мороновичем, здавалося, що він неначе благословив його дрижачою рукою.

Пополудні пішов Моронович до панства Багатіїв. Дівчина, що у них служила, відчинила йому двері і сказала, що у панства є гості. У вітальні сиділа пані Марта напроти пані К. при малім столику; довкруги нього стояли фотелики і канапки. Пан Деканський розсівся коло пань, живо дискутуючи. Реня була

коло радія і намагалася зловити заграничну хвилю. Моронович привітався з усіма і сказав, звернений до пана Андрія:

— Все, що пан професор кажуть, доказано на підставі найновіших розкопів.

— Але ж ви не чули, про що я говорив!

— Мені розповідала панна Реня про ваші найновіші заінтересування.

— Дуже я вдячний, що належу до тих, якими цікавиться панна Реня — промовив сміючись професор і глянув на Реню, неначе заохочував її до сміху. Одначе вона не звертала на розмову уваги і крикнула:

— Відень, прошу панства, авдиція концерту з Відня! Деканський тим часом кінчав:

— Вона за байдужа, Моронович за терпеливий — вже повинні нарешті пібратися. Вже мали досить часу себе пізнати.

При звуках радія почали гості гуторити. Пані К. звернулася до Мороновича:

— Знаєте, ці гарні дні манять мене вже на село; на жаль, мій чоловік дістане відпустку аж у вересні.

— Чи то треба чекати чоловіка, щоб поїхати у світ? — запитався він з усміхом.

— Я й не думаю! Діти лишу у мами, а сама поїду до Ч. Лікар мені поручив якнайскоріше виїхати через мій ревматизм. — І оповідала, як вона тамтого року була там, як бавилася серед милого товариства. Пані Марта допитувалася, як її діти виглядають, чи здорові.

— От, чоловік намучиться цілий рік і не має хвильки часу для себе, тільки все для них — тому й здорові.

Моронович подумав: „Здоровля дітей напевно не її заслуга. Це тип жінки, що для неї діти — перешкода до повного щастя — в забавах“.

— Мій чоловік не має хвильки часу, вічно пише, редакція його цілого поглинула.

— Літературна діяльність вашого чоловіка поважна і певно збуджує і ваше заінтересування — відізвався Моронович.

Пані К. поглянула на нього счудовано, як люди, що ціле своє життя бавляться і постановили бавитися до кінця, а тепер мають несподівано над чимсь поважним призадуматися. Вона сміялася цілим лицем, очі блистіли іронічно і легкодушно. Рештки свойого папіроса кинула до попільнички.

— Легко вам говорити. Я свого чоловіка знаю на память. Він щодня мені рецитував би свої вірші і прозу, але я не цікава. Вона встала й почала прощатися.

— Я умовилася зо своєю приятелькою до кіна. Вона не любить спізнятися. Навіть на висвітлюваній реклямі хоче вона бути, це для неї неначе увертюра до опери — сказала сміючись. Пані Марта вийшла з нею до передпокою. Реня звернулась до Мороновича.

— Шкода, що ви скоріше не прийшли. Вона все в знаменитім гуморі, дуже симпатична!

— Трохи себе осмішує — відповів.

— Її чоловік себе осмішує.

— Чи тим, що свою жінку любить, для неї працює, а вона холодна еґоїстка? — Моронович почервонів, кажучи ті слова з притиском. Вона зробила дитячу міну:

— Я не знаю, чи так є, але я чула, що смішно показувати любов, хоч її відчувається.

— Любови сховати не можна, хоча нераз здалося б.

— А чи вірші любити мусить кожний? Я, наприклад, віршів, взагалі не люблю.

Не приневолюю вас читати, чого не любите — відповів коротко.

Пан Деканський чув ці слова і хотів їх погодити.

— Хто любить вірші, не дає ще про себе доброго світла.

Пані Марта якраз ввійшла до кімнати і вмішалася до розмови.

— Що ви будете над літературними темами розводитися. Прошу ліпше до вечері.

По вечері сиділи всі в їдальні. Реня перейшла з Мороновичем до вітальні і сіла при фортепяні. Пані Марта вишивала настільник до Рениної виправи. Пан Андрій хвалив взір. Він ніколи не бачив, щоб денебудь інде були краски так гармонійно дібрані, як на взорі, що його вишивала пані Марта. Він взяв рябі шовкові нитки, що лежали на столі, і перекладав так довго з руки на руку, аж пані Марта сказала: „Лишіть ці нитки в спокою“. Він зараз послухав, як чоловік, призвичаєний до того, щоб його гостро держати.

Тим часом Реня почала в сальоні грати чисто і певно себе. Електричне світло, завішене над нотами, освічувало її волосся; решта кімнати гинула в темряві. Вираз її обличчя був скуплений, уважний. Такий її вираз Моронович так любив і думав: „Дорога моя, твоя душа глибша, ніж можна б думати на підставі твого поверховного життя. Таке личко може тільки гарну душу відбивати“. Вона підвела очі — їх зір зустрівся.

— Чи не подобалася моя гра? — Вона перестала грати.

— Реню, все, що ви робите, мені подобається, чи цього ще не знаєте?

— Отже зробите те, чого я попрошу?

— Слухаю.

— Завтра дають оперетку „Орфей у пеклі“. Ходім на цю виставу! — Моронович не відповів зараз; вкінці промовив:

— Я покидаю вас на кілька днів, Реню. Скоро вернусь.

— Куди ж то? — запиталася Реня здивовано з проблиском невдоволення.

— Іду на село, додому. Хочу їм зробити несподіванку по кількох роках.

— Аж тепер вам прийшло це на думку? — сказала іронічно. Можна було вибрати іншу пору, тоді, коли мені це зробило б

меншу прикрість. — Вона встала і вдарила кілька тонів на фортепяні. Майже зо злістю затиснула уста. В її нахмуренім обличчі легко можна було вичитати готовість до боротьби, щоб поставити на своїм. Однак себе поконала і промовила весело: — Лишіться у нас — а по хвилі з примильною міною — біля мене!

Йому забило серце жвавіше на ці слова. Він глянув на її схилену головку, що чекала неначе присуду, і завагався.

— Я занедбав свій обовязок. Це мені нині пригадали. — Вона не відзивалася. — Чи ти подумала, дорога Реню, що маєш бути донькою для моеї мами? — він простягнув руку до неї. Вона удала, що не бачить. Моронович почав говорити про свою маму та дитину і про їхнє життя на селі. Він говорив сердешно, бо бачив їх неначе перед собою.

— Я розповім їм,що саме ви спонукали мене їх відвідати. Вони будуть вас благословити.

Вона мовчки гляділа перед себе. Він подумав: „Тепер вона проявить крихітку почування, згідного з моїм“.

— Так довго мама вас не бачила, то могла б ще трохи зачекати. Напишіть, що ви незабаром приїдете. Тільки тепер не їдьте!

— Я сам хочу їх бачити. Я тужу... Чи розумієте мене?

— Ні, не розумію, чому саме тепер хочете виїздити. Чи моє бажання нічого не значить?

В його лиці малювалося збентеження. Вона подумала, що він завагався, але помилилася. Він називав її в душі еґоїсткою, яка ніколи не зрозуміє його. Чогось дивно їй стало, що він так довго не дбав про маму, аж тепер йому прийшло раптово до голови виїздити. Реня розвинула цілу скалю своєї приманливости, від доброти й гідности до насмішки і злости — у всім було їй до лиця. Однак коли його міна ставала щораз зимніша і в його очах заблимав іронічний усміх, не знала нараз, що робити. Він промовив:

— Я не думав, що у вас стільки слабости. Я готов згордіти, що ви один тиждень не потрапите бути без мене. Це сантиментальність; проти неї ви виступали.

Ці слова впали на неї, мов грім з ясного неба. Цього вона ніколи не сподівалася.

— Не знати, хто більше сантиментальний. Чи ви, що нараз затужили за мамою, чи я, що відчуваю, як нормальні люди. Можете собі їхати!

Пан Андрій обсервував молоду пару і з острахом почув трохи за голосні слова Рені: „Віїжджайте!“ Він ще не опамятався, як Реня і Моронович станули на порозі кімнати. Зовсім не творили образу згоди. Чола нахмурені, очі себе оминали. Пані Марта хотіла все наладнати і промовила з усмішкою:

— Ви вже відходите? Ми могли б ще заграти партію бріджа.

— Пан Моронович покидає нас на кілька днів — перебила Реня мамині слова і приступила до стола, де мимохіть почала

приглядатися узорам вишивки, але зовсім без свідомости, що вона оглядає. Пан Андрій здивувався, що пан доктор відїжджає, бо давніше не їхав туди. Пані Марта перша спостерегла, що розумніше буде не зупиняти; це пізнала вона з рішучости Мороновичевого обличчя.

— Ви маєте рацію! Треба маму відвідати і на дитину подивитися. Думаю, що скоро вернетесь та скажете нам дещо про малого. Він певно кохана дитина, як всі діти в тім віці.

Моронович з вдячністю поцілував руку пані Марти. Решта вечора промайнула ніби весело, тільки Реня не виявляла своїх думок і настроїв. Вона навіть була також весела і сміялася з дотепів пана Андрія. Пізно рушили обидва панове додому.

На самоті відітхнув Моронович. Різні супротивні собі голоси промовляли нараз в його душі. „Любов не робить сліпим. Навпаки, вона дуже докладно все бачить. Реня мене не любить! Яка то мука любити і не бути любленим. Прикрості від коханої особи тисячократно болять“. Якась бліда забута постать мигнула в його памяті. Насильно відіпхнув всі спогади від себе. „Я її люблю, не можу бути без неї. Хай буде, що хоче! Вона мене ще полюбить“. Зо слабою потіхою почав приготовлятися до відїзду.

(Докінчення буде.)

о. Д-р Йосиф Сліпий

ГОРДОЩІ АРХІМЕДОВОГО ГОРОДА*)

Потяг заїздить на чепурну стацію. Багато туристів. В місті з давньої слави залишились свідками будівлі і святині. В середині нового міста святиня Діяни з дорійськими колюмнами. Також єпископська катедра вбудована (VII ст.) в дорійські канельовані колюмни (до 8.5 м високі) колишньої святині Мінерви. Ще нині видно навіть добре гарні округлі капітелі. Коло дверей мармурова старовинна хрестильниця, що її піддержують леви.

Напроти музей, один із найбагатіших на Сицилії. Находяться в нім речі мистецької вартости, як саркофаґ Адельфії, жінки графа Валєрія, статуя Венери (без голови), бюст Зевса і ін., сицилійська культура, збір монет, церковні ризи, тощо. Це все джерела, без яких історик Сицилії не може обійтися. По дорозі проходить багато людей — лиця здебільша грецького типу.

В своїм описі Сицилії згадує Ціцерон про Сиракузи ось так: „Що город Сиракузи найбільший з-поміж грецьких міст

---

*) Це один розділ із опису подорожі Автора по Сицилії, що незабаром появиться окремою книжечкою в цілості. — **Ред.**

і найкращий з усіх, про це ви часто чули. Так справді є, як говорять, бо має не тільки сильне положення, але з усіх боків, і від суходолу і від моря, має прегарний вид. Має також пристані, що доходять майже до самих домів"*).

Недалеко від катедри, над морем, тече джерело Fontana Aretusa — джерело Аретузи. Колись плила з нього солодка вода, по землетрусі 1170. р. солона. Старий міт — як передають Овідій і Верґілій — каже, що ловчиню-німфу Аретузу переслідував божок пельопонезької ріки Альфей. Вона втікла на острів Артиґію (Сиракузи), а Артеміда перемінила її в джерело; та Альфей дігнав її як воду в морі. Має це означати, що культ Артеміди Альфеї перенісся з Олімпії до Сиракуз. Поза теперішнім містом лежало старе. Там нині залишився ще грецький театр, викований в V. ст. до Хр. у скалі. Його сидження уложені амфітеатрально в 46 рядах. Спереду видно видовбані в скалі діри на опори для сцени. Це третій щодо розмірів театр (150 м в промірі) із грецьких театрів. За театром, на горі, давнє кладовище — пусті каверни — печери. З самої гори, з муру чудовий вид на Сиракузи й околицю. Можна було б з приємністю проходжуватися та радіти гарним видом і споминами, якби не спека, від якої просто голова крутилася, бо згори пражить сонце, а з землі пече розпалений до гаряча мармур Сиракузи це найгарячіше місто в Сицилії і тому там росте папірус, нераз на 10 м високий.

В холоді дерев порозсідалася громада людей. Підходжу ближче, зачинаю розмову, це еспанські втікачі. Бідняги, аж тут їх загнала недоля.

Одна цікава річ, якої деінде не видно, т. зв. лятомія — Latomia del Paradis Orrecchio di Dionysio. Це побіч театру велика щілина з давнього каменолому — 57 м довга, 21 м висока, а згодом малий отвір, що виходить до театру, звідки докладно можна було чути, що полонені, вкинені до цієї тюрми, навіть легеньким шепотом говорили. Якийсь німець, тоді, коли я там був, цілими годинами висвистував різні мельодії і любувався прегарним відгомоном Про ці lautumiae (λᾶς — камінь і τέμνω — тну) говорить і Ціцерон. Жахлива тюрма — в якій гнили один на однім невільники і полонені. Зверха Latomia del Paradiso, бо побіч гарний сад полудневих овочів — Ara Hierona II. (23 м широка, 185 м довга), на якій принесли 450 волів в честь Зевса за освободження Сиракуз від тяжкої нестерпної тиранії Тразибуля (467). Гієрон II. відновив лише цей жертівник (240 до Хр.). Кількасот метрів далі римський амфітеатр з часів Августа, також викований в скалі — театр трохи в занедбанім стані. За амфітеатром церква Сан Джованні з 1182. р. і катакомби.

---

*) Urbem Syracusas maximam esse Graecarum, pulcherrimam omnium saepe audistis. Est iudices, ita, ut dicitur. Nam et situ est cum munito tum ex omni aditu, vel terra vel mari, praeclaro ad aspectum, et portus habet prope in aedificatione amplexuque urbis inclusos; qui cum diversos inter se aditus habeant, in exitu coniunguntur et confluunt. Horum coniunctione pars oppidi, quae appelatur Insula, mari diiuncta angusto, ponte rursus adiungitur et continetur.

Церква теж занедбана. З боку церкви вхід до крипти св. Маркіяна, що походить з IV. ст. Замітні, але мало збережені фрески Пресв. Тройці і св. Маркіяна. Повно румовища, бо мало господарі цікавляться тим, хоч о. д-р С. Barrera написав про це спеціяльну студію. Щоб зробити образ св. Маркіяна для Підлиської Гори, хотів я конечно дістати образок св. Маркіяна, але ніде не було його.

За церквою вхід до катакомб. Впроваджує нас монах Францісканин з лямпою. Головні ґалерії 3 м широкі, а 2'5 м довгі. Це просто скрите підземне місто. На середині обширна каплиця. Під престолом був похований єпископ. По обох боках молитовні провадять довжезні коридорі, що перехрещуються в різних напрямах. На перший погляд видаються ті катакомби більші, ніж римські. Видно навіть, що стелі коридорів були прикрашені штукатурою. По обох боках коридорів вижолоблені каверни на тіла. З гарніших різьб і прикрас помітно, що там поховані були деякі заможніші християни. У вижолобленнях лежить ще тепер багато костей. Ґрунт — це вистигла вульканічна лява, суха і легка до жолоблення. Нема вогкости і тому було приємно в полудневу сиракузанську спеку проходжуватися по катакомбах і відпочити серед тихої атмосфери перших святих християн.

Християнство датується в Сиракузах від І. ст. Св. Павло задержався був там в переїзді в 61. р. три дні. Мучениками були перші єпископи Катанії, Акраґасу, Палермо, Мессинії і ін. В V. ст. єпископ Риму уважався за митрополита Сицилії, римська Церква мала там великі посілості. Звідси походить такий тісний звязок Риму з Сицилією. Багато папів це уродженці Сицилії, як Аґатон (678. р.), Лев II, Стефан IV (768. р.) і ін.

Коли так думка скаче з події на подію і мчиться через століття, сиракузанська земля і море промовляє до нас мовою тисячоліть. Мимохіть тиснеться питання: Чим урешті ті всі туземні змагання кінчаються? Великою купою звалищ і згарищ...

Тією самою дорогою вернувся я назад до Палермо. На жаль, і коли їхав, і вертався попри Етну, все була вона закрита димом. На стації в Палермо ждали гостинні господарі, щоб відвести мене додому.

Г. Костельник

РОЗМОВИ З ХРИСТОМ

(Продовження)

11. В темрявах.

Зорі — це небо; земля — це цілий світ; Адам згрішив, Бог з любови обіцяв йому Спасителя; і коли настала „повня часу", Син Божий стався чоловіком, щоб спасти людський рід.

Господи Ісусе, в якому ясному світлі бачили Тебе наші предки — тому що не бачили темряви дійсного всесвіту і дійсної темряви вічности! Куди тільки кинули оком на світ, всюди бачили оправдання для Тебе.

А що може наш зір у темрявах всесвіту, крізь який світло мандрує сотки мільйонів років?! Ми найшлись окружені темрявою безмежного всесвіту, темрявою вічности і губимося в тих божеських темрявах, пригнічені і поменшені до розмірів і немочі невидного атому.

Не продаю свого слова і не на показ його ставлю, а говорю сам до своєї душі: Господи Ісусе, нічого не находжу в тих безмежних темрявах для Твого оправдання! Жах мене огортає!

Відчуваю, що серце мені тріскає, вся Твоя будова в мені ломиться, — а не можу собі помогти.

Ілля в огненній колесниці був взятий до неба і Ти перед своїми учениками піднісся на небо. Де ж те небо?

Я погодився б з тим, що небо десь на 100 мільйонів літ світла від нас по середині зоряного всесвіту — та як тоді Ти тілом піднісся до нього? Хоч би Твоє тіло підносилося зо скорістю світла, то Ти там зайшов би аж за 100 мільйонів літ!

Монах Бруно в похміллі від першого відкриття небесних тіл, уявляв собі, що на кожній зірці живуть люди так, як на землі.

Його спалили, а дальший поступ науки спалив його уявний образ світу. Нинішня астрофізика нам каже, що у всесвіті царить огонь і холод, смерть і пустка, а життя це якийсь дивно рідкий вийняток.

Можливо, що десь на 50 тисяч літ світла від нас, чи на 50 мільйонів літ світла, чи на 100 мільйонів, живуть у всесвіті такі самі люди, як ми.

Чи Ти, Господи, як Божий Син, і там воплочувався і давав себе розпяти для їх спасення?

Ти взяв наше земне тіло на себе, з тим тілом Ти піднісся до неба. Невже Ти і їх тіло брав на себе? То скільки ж таких тіл Ти брав на себе від сотворення всесвіту?

Або може Ти якимсь іншим способом ставав Спасителем тих далеких людей, і не брав їх тіла на себе? Або вони не потребували Спасителя?

Чи сяк, чи так, то наша Земля через Тебе в и р і з н е на, бо Ти взяв н а ш е т і л о на себе, і в тому тілі будеш судити всіх людей із всесвіту.

Все так свідчить, що Твій земний випадок спасительства є д и н и й у цілій історії всесвіту та у всіх його просторах.

Єдиний?!

Але за тим ідуть думки, що й ми, земні люди, єдині в цілому всесвіті.

Єдині?!

Щоб усі ті мільйони ґалактичних зоряних систем були „порожні“ — без розумних сотворінь, що подивляли б їх?

Ні, це не міститься в моїй голові — це супротивиться пляновості, що є в світі.

Або може нема ніякої дійсної пляновости у світі? Може все тільки висліди гри сліпих праелементів?

Не було ні однієї хвилинки в мому житті, коли я погодився б з тією божевільною думкою! Нею воюють тільки такі психічні сліпці, що (як діти) самих себе не бачуть — не бачуть своєї власної душі. Мій розум, як дар природи, це твір природи. А щоб розум створити, треба мати розум! Отже Творець світу так певно мусить мати розум, як це певне, що люди мають розум.

Ні, не можу самого себе заперечити, бо тоді всяке думання ні на що.

То куди подінуся?

Знаєш, що я, коли топився думками в темряві вічности, по звичаї тих, що топляться, і „соломки“ хапався. І таке я собі думав, що може є стільки Богів, скільки ґаляктичних систем, а вони так далеко від себе, що ніколи не мають нічого спільного з собою, тому для кожного світу є тільки один Бог. Кожний з тих Богів має іншу форму буття, всі разом вони вичерпують усі можливі форми Абсолюта; наш Бог у Тройці перебуває і Його друга Особа в нашому світі стала Спасителем.

І думав я собі, що ті різні Боги могли б бути виявом однієї Божої природи, яка в них доходить до свідомости.

І думав я собі, бо хотів вичерпати всі можливості, а Божих Синів і Спасителів є стільки, скільки світів з розумними сотворіннями.

Та все це пусте, бо всесвіт творить єдність, а ані божество, ані спасительство не дається ділити. Є тільки один Бог і тільки один Спаситель.

Таємниця жахлива, непоборна таємниця!

*

Та коли я повів перспективу від тієї космічної таємниці на себе самого, то з жахом зрозумів, що не находжу в ній ніякого льоґічного оправдання ні для себе самого — для земних людей.

Господи Ісусе, ось бачу і признаю, що Твоя таємниця це й моя власна таємниця.

Темрява вічности так само огортає людський рід на землі, як і Тебе.

Як годиться наше земне існування з безмірним космосом? Нащо ті всі мільйони ґаляктичних систем у відношенні до нас? Як вийнятковий стан нашої Землі годиться з безмірними вогнями та пустками всесвіту?

Таємниця, таємниця, таємниця!

12. Земля свідок.

У всесвіті не находжу для Тебе оправдання, але земля Тобі свідок, що Ти єдиний у людському роді.

Кого порівняю до Тебе: Зороастра, Конфуція, Будду, Магомета? Ти самопевно сказав про них ще тоді, коли тільки зачинав своє діло, коли Ти ще не був записаний в історії людства, що

всі вони лише „наймити“ та „розбійники“, а Ти єдиний „пастир“, що прийшов до своєї вівчарні.

Дійсно, Ти єдиний говорив „як той, що має власть“ — і такий увійшов Ти в історію людства.

На самому вступі до свого пониження та зломання — на вступі до своїх страстей, Ти сказав самопевно, наче „неістов“, або наче Бог: „Дерзайте, аз побідих мір“. І так сталося, як Ти сказав.

Не гра випадків, не щастя, і не земна сила служила й служить Тобі, а та вища сила, якою Ти утихомирив бурю на озері, якою Ти воскресив Лазаря: „Лазаре, вийди!“

Це я так бачу — я, нова людина, що, плаваючи по морі життя, везе у свому кораблі всю мудрість попередніх поколінь і з машту свого корабля розглядається по світі.

Ти сказав про себе і про нас: „Ви от низших єсте, аз от висших єсм“.

По 19-вековій Твоїй історії і я приневолений зложити Тобі таке свідоцтво. Ти дійсно „от висших“. Так я це бачу — я, нова людина, що має перед собою розкриту природу від електронів до ґалактичних звіздозборів.

Зороастер, Конфуцій, Будда, Магомет — яка це плитчина, яке вбожество супроти Тебе!

Гомер, Пітаґор, Плятон, Арістотель, Аліґієрі, Шекспір, Нютон, Ляйбніц, Кант — світила в людському роді, та всі вони тільки люди.

А Ти для мене т а й н а!

Твоя особа, Твоя парадоксальна, а така правдива Євангелія, Твій „огонь“, що Ти його кинув у світ, Твій „квас“, Твоя „дорогоцінна перла“, Твій „закопаний скарб“, Твоя „сіть“ — це не нашого, не земного походження!

Хто раз засмакував у Тобі, всі земні ціни для нього низькі.

Навіть ті, що відриваються від Тебе і проти Тебе йдуть, не можуть Тебе позбутися, але рвуться сюди і туди — „**nec Tecum, nec sine** Te“ (ні з Тобою, ні без Тебе).

„Рівність, братерство, свобода“, той огнистий ідеал новочасних революціонерів чи це не від Тебе запозичене?

Характер божества і Тобі питомий. Бога не можна викинути з серця цілком. Хто його викине, той тягне його за собою і щораз тривожиться: „Він чи не він?“

Хто ж Ти?

Ти володар над людською історією, як сонце над земним життям. Ти з другого світу кликав народи до свого євангельського світла (мандрівка народів) і зловив їх у свою сіть. Ти поконав старинний поганський світ; зломив розшалілий напір Магомета, Твого конкурента; засоромлюєш своїх найновіших ворогів, безбожників, що відступили від Тебе. Всі вони відцвіли, відцвітають, вянуть, старіються; а Ти завсіди молодий, повний життя, узброєний в сили, якими здобуваєш майбутність.

Хто ж Ти?

Ти володар над людськими душами, якого ще на світі не було. Мільйони й мільйони душ Тебе люблять, як люди нікого не любили, Тобі жертвуються, як нікому не жертвувалися.

Ти „дорога, правда і життя". Найкращі душі в історії людства — Твої. Ти їх здобув, Ти їх виховав, Ти їх переобразив на подобу ангелів. Европа, Твоє гніздо, малий куток Азії, заволоділа цілою земною кулею, піднялася в культурі і в силі, як ще ніхто ніколи, хоч яка довжелезна історія людського роду. І коли поконала цілий світ, сама стала воювати проти себе, бо частинно відпала від Тебе. Чи це не знак, що її сила від Тебе?

Хто ж Ти?

Ти вісь людської історії, Ти вісь цілого земного життя, Ти його значення і його тайна.

Хто ж Ти?

Надчоловік? Ангел?

Ти володар на другому світі, як це Ти сам сказав по свому воскресенні: „Дана мені всяка власть на небі і на землі".

Ти Бог!

Так Ти сам про себе навчав, явно й систематично. Божим Сином Ти себе називав не якось метафорично, а без обмежень. Бог у Трійці пробуває, а Ти себе ставив як другу особу з Божої Трійці. За цю науку Ти й помер.

*

Бог, Божий Син — чоловік.

Ах, як це зрозумію?

Або я знаю, як від Бога прийшло до світу: як Бог розділився, щоб не розділятися — щоб Бог був Богом, а світ світом?

Так само не знаю, як Ти Божий Син, міг від Божої Трійці відділитися, щоб стати чоловіком — а не відділитися від Божої Трійці.

Тільки те розумію, так загально і в формі фантазії:

Всі ми вийшли з Божих рук, а Ти з самого Божого с е р ц я.

Зрештою, перед Тобою, одним одиноким у людському роді, паду ниць і не боронюся перед тим, що Ти сам про себе кажеш. Ти „з висоти", а ми „з низини".

Якщо б ще хтось повторив Твоє життя, і Твою науку, і Твою історію, то я був би в клопоті: до кого з вас двох прихилитися? А так, як є, не маю вибору. Ти один, Ти сам „з висоти", а всі ми „з низини".

*

Але чи Ти той сам перед божеством всесвіту, як мені показуєшся з мого земного становища?

З усіх думок, що в моїй душі виступали проти Твого божества, залишилась мені тільки та одна.

Я переріс усякі субєктивізми, сензуалізми, аґностицизми, раціоналізми, але безмір розкритого всесвіту залякує мене.

Чи я не перецінюю земних відносин, чи не абсолютизую їх?

Господи Ісусе, Т в о я т а й н а ц е й м о я т а й н а! Якось мусить годитися безмірний всесвіт з моїм життям на землі, коли ось живу.

Так само мусить безмірний всесвіт якось годитися і з Твоєю появою в людському роді та з Твоєю божеською вартістю.

Всесвіт свідок для божества, а для Тебе свідок земля. Чи я знаю, як сонце і повітря і пожива піддержують моє життя? Знаю тільки фрагменти, але досвід свідчить мені про цілість: Якось усе мусить годитися, коли ось живу.

І Ти, Господи, не теорія, а факт. Ти наче сонце і повітря і пожива.

Досвід мені свідчить, що Твоє божество якось мусить годитися з божеством безмірного всесвіту.

Земля Тобі свідок.

І я спокійний.

13. З другого світу.

Ніодному з релігійних реформаторів навіть на гадку не впало, щоб він свою релігійну науку підтвердив ще й з другого світу.

Не штука про Бога та про другий світ говорити це чи те, не штука присвоювати собі Боже посланництво — але дай докази з другого світу! Дай докази з того таємного світу, про який ти говориш, що його знаєш та що ти маєш значення у ньому.

Господи Ісусе, тільки Ти, Ти один одинокий зрозумів, що треба дати такі докази. І тільки Ти дав такі докази.

Ще перед своєю смертю Ти говорив (про те знали й Твої вороги), що Ти вернешся з другого світу, що воскреснеш. Щоб це не сталось, Твої вороги сторожили при Твому гробі три дні. А Ти таки воскрес!

Це таке певне, що Ти воскрес, як і те, що Ти жив.

Без Твого життя не було б способу зрозуміти повстання Твоєї віри на світі. А так само без Твого воскресення.

Якщо Твоїм кінцем була б Голгота, то на Голготі був би й гріб для Твоєї віри. Хто божевільний був би проповідав, що якийсь повішений це Бог і Спаситель? Хто віддав би своє життя за такі дурощі? Хто повірив би в такі дурощі?

Не буду тут сперечатися з тими, що всяке видумують, щоб заперечити Твоє воскресення. Це люди „попсованого розуму“ (ах, золотий той Твій апостол Павло, що навчив нас так влучно характеризувати Твої правди і так вкоротці вирішувати боротьби з Твоїми ворогами).

Ти воскрес, являвся Твоїм ученикам і дав їм докази ще й з другого світу.

І як Ти їм, ще за свого земного життя, обіцяв, з другого світу Ти зіслав їм Святого Духа та просвітив їх і утвердив у Твоїй, такій неймовірній, вірі. Передав їм власть творити чуда і так відпустив їх у світ проповідати Євангелію.

З другого світу Ти прийшов на землю; крізь двері смерти вернувся на другий світ; і знову з другого світу Ти вернувся — на доказ, хто Ти і що можеш на небі й на землі.

„Дана Мені всяка власть на небі й на землі“ — так ще ніхто ніколи про себе не говорив.

І ніхто тої дороги, що Ти, не пройшов.

Д-р Василь Пачовський

БИЛИНИ З ЧАСІВ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО

Велетенська постать святого князя, Володимира Великого, жила довго в народній памяті під імям „красного сонечка”, бо з ним вязалася правда, добро і краса, що принесло нашому народові заведене ним християнство. Рука монахів записала у книжному літописі ту велику подію його епохального чину, а народ склав про великого князя цілий рій пісень з усіх переживань своєї держави під назвою „старовини”, що їх вчені XIX. ст. прозвали билинами, йдучи за висловом автора „Слова о полку Ігореві”. Ті билини — це поеми про подвиги й пригоди витязів-богатирів, що збираються на бенкетах коло стола князя Володимира Великого в Києві.

Билини ті повстали на основі подій в різних місцях держави в різних часах, але звязані з двором Володимира Святого, як основника славутної держави, що в столиці його збиралися представники всіх земель: отже Київщини, Галича, Чернігова, Новгороду Великого та Ростова і Криму. Пісні ті складали воєнно-дружинні співаки, звані скоморохами. Вони вихваляли своїм співом під час княжих бенкетів воєнні чини витязів-богатирів українського народу, що змагалися з ордами кочової Азії, обороняючи землю і християнство Володимирової держави. Оті пісні змальовують нам усі ступені передісторичного та історичного розвитку української держави. Той розвиток персоніфікував народ в постатях велетнів-богатирів, наділених чарівною силою і надприродними здібностями. Так головні ріки українських земель — це витязі-богатирі Дунай, Іванович син, царівна Дніпра та тихий Дон Іванович, прославлені в билинах. Билина про Святогора змальовує первісний стан людини, що живе як частина природи. Билини про Вольгу (Олега) Святославича та про Микулу Селяниновича зображують кочову добу історії, де людина жила зо скотарства й ловецтва, а опісля перейшла до хліборобства, боготворючи „тягу” землі.

Тісний союз людини з землею дав почин державі, що за Володимира Великого стала на вершку могутности і витворила цілий ряд богатирів воєнної слави. З того часу співається в билинах про Іллю Муромця, або Мура́ленина, Добриню та Алешка Поповича, що ведуть невпинні бої з кочовиками, аж до бою над Калкою. За галицько-волинської держави повстають билини про князя Романа, про Михайла Потока, про Дюку Степановича, про Чурила Пленковича, що гостюють на бенкетах на дворі київського „красного сонечка” Володимира. Нові билини, про Михайлика семилітка та Золоті Ворота, про Калецьке бойовище та „як перевелись витязі-богатирі” на святій Руси-Україні походять із доби татарських нападів. Отак ті пісні, звані билинами, дають нам образ цілої нашої бувальщини за княжих часів до XIV. ст.

Всі вони збереглися на півночі, в Московщині, хоч змістом звязані з київською державою. Їх відкрили на початку XIX. ст., а видано їх вперше в числі 70 пісень із нотами в збірнику Кірші Данилова 1818. р. Опісля записано ще з народніх уст 300 билин в Олонеччині, 40 в Архангельщині, 30 на Сибірі і 20 в інших мос-

ковських землях. Та ніяка з тих билин не повстала в Московщині, дарма, що там усі збереглися в народній памяті. — Московська наука окричала їх виключним добром московського народу. Звісний словянофіл Поґодін виявив у листі до Срезневського*) ось який погляд: „Малоросіяни — народ дуже співучий, чому ж не збереглись у них ніякі пісні про давні наші часи, коли ті пісні про Володимира та його витязів співають усюди, в Архангельську, Володимирі, Костромі та в Сибірі? З того висновок: „Не малоросіяни жили в Києві в часі Володимира, а великоросіяни, що рознесли тамошні пісні по всьому просторі Русскої Землі".

Так поставлено руба питання: Чи велика епічна традиція стоїть в ґенетичному звязку з українською епікою княжої доби, чи ні? Чи нинішню билину перенесено на північ, чи вона розвинулась незалежно від неї? За поґодінською теорією заявилась більшість московських дослідників, одначе опоненти з Котляревським і Костомаровом на чолі протиставили їй дві основні тези: Билинний епос виявляє орґанічні звязки з усною словесністю української творчости. Той звязок не вигас в Україні з татарською добою, але перенісся на північ, та одночасно жив ще в Україні аж до 1640 рр. Драгоманів в листі до московського дослідника Міллєра вибрав з билин сліди українських тем і доказував, що вони споріднені з темами обрядових пісень в один бік та з темами казковими й балядами в другий бік; Драгоманів видвигнув українську ідею богатирства й ілюстрував її оповіданням з Чернігівщини про богатиря та його коня. Цю ідею розвинув Петров, Потебня, Дашкевич, а знаменитий романіст Весоловський доказав на переказі про Михайлика і Золоті Ворота, збереженім досі в Україні, не тільки тубільність теперішної української людности в старім Києві, але висвітлив українське походження київського билинного епосу. Тему-переказ про Михайлика і Золоті Ворота поклав він в основу своїх студій над „полудневo-руськими билинами"**). Тоді супротивники його полудневої теорії, як Халанський і В. Міллєр намагалися безуспішно звязати ту тему з північними подіями.

Аналіза московської билинної традиції відкриває приглушені спомини подій, імен і ситуацій, що ніде інде, як тільки в Україні могли ввійти в епос, і там мусіла повстати його значніша частина. Отже так вияснено їх перехід у московські глухі околиці: Билини ці повстали в Києві, в Галичі, на Волині, в Новгороді Великому та в інших волостях Володимирової держави. Складали їх для втіхи князів і дружини співаки, звані скоморохами. Князі нагороджували їх та призначували їм навіть земельні посілості, як на це вказують назви сіл у Галичині: „Скоморохи". Як через занепад моралі і татарський удар (зруйнування Києва 1240. р.) упала київська держава, то в галицько-волинськім князівстві ще сотню років опісля жили всі княжі звичаї, жили й розвивалися лицарські пісні. Їх не забували й тоді, як ті землі дісталися під Литву і Польщу. Вони були звісні в XVI. ст. в цілій Україні, як це показують записки

*) „Записка о древномъ языкѣ русскомъ" в Извѣст. Академ. наукъ по оддѣл. русс. яз. V 1856 ст. 77.

**) А. Н. Весоловскій: Южнорусскія былины СПБ. 1881—1884.

польських діячів з тих часів: історика XVI. ст. Сарніцького, німецького посла до Січі 1594 р. Еріха Лясоти, та оршанського Кміти Чорнобильського*).

З кінцем XVI. ст. велика частина княжої і багатої верхівки нашої нації перехилилася на захід, де прийняла латинсько-польську культуру, або утікала на північ, де творилося могутнє московське князівство, що загорнуло всі українські обласні князівства. Під Польщею творилася нова козацька верства, яка стала діяльним чинником історії України, бо козаки воювали з татарами далі і стали предметом нових пісень, т. зв. історичних дум, що славили героїв з козацької верстви, звісних і любих народові. Тоді скоморохи стратили своє значення. Проти них виступало духовенство з Іваном Вишенським на чолі, називаючи їх ігри і пісні „бісовськими”. Не маючи засобів до життя, вони творили ватаги, зложені з 60—70 людей, нападали на села і грабили майно селян та розбивали подорожніх. Проти їх нападів вислав цар Олексій Михайлович в половині XVII. ст. військо та розбив їх ватаги і загнав їх до малозаселених місцевостей Олонецької, Архангельської і Пермської губернії та на далекий Сибір.

Загнані там скоморохи змішалися з тамошньою селянською людністю і з покоління в покоління під імям сказителів співали давні билини про богатирів Володимира. В часі щоденних зайнять, або риболовства, чи плетення сітей, чи в часі ярмарків оті сказителі розвеселяли своїми піснями народ, що жив здалеку від нових подій серед лісів і снігів півночі. Вони співали їх простим напівом, зближеним до речитативу, з модуляцією голосу малювати витязів-богатирів в боях з ордою, зміняючи їх закраску відповідно до селянського світогляду. Таким чином збереглися пісні про київську державу в московських землях, які пропали в Україні за новими подіями.

В билинах виявляється сила і відвага молодого народу в обороні двох святощів: християнства і родинного життя. Отими билинами український народ проявив назверх світогляд, свою душу, де Христова віра ясніє разом зо святістю родинного життя як основа всього доброго на землі.

Всі ті пісні, звязані з імям Володимира, мають побутові риси української держави. На його дворі виступають з богатирами „підколінні” князі з його роду, що збираються в Києві з во-

---

*) Історик з XVI. ст. Сарніцький в своїм творі „Descriptio Poloniae“ 1565 р. оповідає, що в київських печерах і скалах є гробниці покійників, яких населення називає богатирами.

Посол Еріх Лясота, що 1594 р. в імені цісаря Рудольфа II. вів переговори з козаками, описує Київ і згадує про гробницю билинного богатиря Іллі Муровлина, (von dem man viele Fabeln spricht).

Оршанський староста Кміта Чорнобильський в своїм письмі з 1579. року, оповідаючи про свої тяжкі умовини служби на окраїнах, за які двір відплатив йому невдякою, каже: „Помсти, Боже, грѣхопаденіє государю, хто розумѣєтъ, бо прийдетъ часъ, коли будетъ надобіє Ілли Муравленина і Соловія Будимировича, коли будетъ службъ наших потреба”. (Як бачимо, імя Муравленина перекручено в Московщині на Муромця). В. 1638. р. монах Кальнофойський говорить про гріб Іллі вже не в Софії, тільки в Лаврі, що підноситься над печерами. — Це доказ, що традиція билинного начальника богатирів жила в піснях в Україні ще в XVII. ст.

лосних земель. Вони творять заставу над Дніпром проти кочових орд, всі повдягані в залізну зброю, в шоломи, щити, кольчуги, стріляють стрілами з луків, уладжують лицарські ігри в прияві князя, красного сонечка, ходять із ним на лови. Билини згадують про землю половецьку, про мідь хазарську, про Тугарина, про бояр і дружину, про смердів, про татар, про манастирі, про паломників, про Софійський дзвін, а лицарі-богатирі носять наші улюблені імена, хоч перекручені, та звісні з літописів, або з мітів і казок, збережених в Україні.

(Докінчення буде).

Петро Ісаїв

НА СТЕЖКАХ КУЛЬТУРИ Й НАУКИ

З ПРИВОДУ 10-ЛІТТЯ БОГОСЛОВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

Сьогодні наше громадянство, опоясане обручем різних криз, що все більше затіснюється, і пригноблене цілою низкою дошкульних ударів, може менше цікавиться розвоєм власної культури й науки та не все доцінює як слід ті ділянки. Ціла наша психіка здебільша наставлена тепер на політичні події, жадібно схоплює політичні вістки, ними хвилюється й живе, усуваючи на дальший плян своє зацікавлення культурними справами. Безперечно, політичні потягнення й ходи куди ефектовніші, їх висліди безпосередні, відразу видні — діяння ж культурних здобутків — повільне, розложене на довгий час, їх наслідки помітні інколи аж по десятках літ. А проте розвій культури народу, матеріяльної і духової, не менш важний, як політичні зусилля, а проте культурні і цивілізаційні осяги бувають часто вирішні і в політичній історії. Намагання піднести свою культуру і зміцнити її експанзію на сусідні народи — це також політика, політика на дальшу мету, інколи куди триваліша й у висліді успішніша, як політика хвилі, змінна й хитка. Докази на це дає історія.

З лиця землі зникли тільки народи, що не мали відповідного рівня культури, а зіткнулися з народами культурнішими. Немає сьогодні кельтів як окремого народу не тому, що їх перемогли колись римляни; рідкі та малі римські залоги, часто відтяті комунікаційними труднощами від свого материка, не були б втримали такі великі простори в послуху для римського орла, якщо римська культура не була б поглинула кельтів, не втягнула їх у свою атмосферу і не дала їм духового росту.

Гуни, великий і сильний народ, не залишили по собі і сліду, дарма, що колись були пострахом і „бичем" Европи, великою непереможною мілітарною потугою. Зникли з лиця землі, бо були кочовиками, що ніколи ніякої більшої культури не творять. Те саме сталось з аварами, печенігами, торками, половцями, а частинно і татарами. Всі кочові народи, нездібні у своїй постійній мандрівці творити тривалішої культури, нарешті розплигались серед осілого населення і піддавались цілковито його культурним, а потім і полі-

тичним впливам. Якщо мадяри, колись кочовики, збереглись як окрема етнічна і політична цілість, то тільки тому, що, розбиті Оттоном І. над Лєхом (955. р.) і спинені в своїй експанзії відновленою східньою мархією, перейшли нарешті до осілого життя, почали вростати в землю та прийняли християнство, що відчинило їм брами для західньо-европейської культури.

Народи з меншою культурою, хоч перемагали зброєю, проте незабаром піддавались культурі переможених і тратили зовсім свою етнічну, а опісля і політичну індивідуальність. Болгари — тюрко-фіни поневолили були колись балканських словян, одначе незабаром не стало болгар — тюрко-фінів; залишились тільки — словяни, дарма, що з назвою і елєментами крови та вдачі своїх колишніх завойовників. Подібно ані остроґоти ані льонґобарди не втримались на Апенінськім півострові. Так само, хоч ґермани створили свою франконську державу в давній Ґалії та візиґотську в Еспанії і там осіли на завжди, то проте сьогоднішніх французів, еспанців, португальців зачисляємо не до ґерман, а до роман. Висока римська культура перемогла.

А й українські землі загорнула була колись Литва, одначе українська культура цілковито опанувала була вищі литовські суспільні верстви, від княжого двора починаючи. Великий князь Ягайло, ставши польським королем, ще й у Кракові списував документи церковнословянською мовою. Хоч українська княжа держава занепала, то проте українська культура проявила велику експанзивну силу. Нею жила довгий час не тільки Литва, але й Волощина, а згодом і Московщина.

Явища великого впливу культури на історичні події бачимо не тільки в давньоминулих віках, але й у сучасності. Один відомий польський політик, бувший міністр, висказав цікавий погляд, чому більшість Шлезьку в часі плєбісциту 1920. р. заявилася за приналежністю до Німеччини. Не відсутність почуття окремішности у шлезьких поляків, не замала національна свідомість, а завелика їх ґравітація до високої німецької культури рішала про те. Німецька культура засліпила їх — твердить згаданий політик — її атмосферою довший час вони віддихали, в ній зростали, тож і до її осередків ґравітували.

Подібна причина, на мою думку, і в тому, що на Наддніпрянщині (в 1917—19. рр.) аж в четвертім універсалі зірвало українське громадянство цілком з Московщиною, не зважаючи зовсім на дуже сприятливі обставини в тому напрямі. В попередніх же відозвах і закликах Національна Рада вважала всякі вістки, немов українська влада думає про цілковиту сепарацію України, „за контрреволюційну провокацію або звичайну обивательську неосвідомленість". Як бачимо, Україна була поневолена Московщиною не тільки політично, але й духово. Про те пише учасник і співтворець тих подій, проф. М. Грушівський, таке: „Я вважаю визволення від „песього обовязку" супроти Московщини за незвичайно важне і цінне. Роздумуючи над цим моментом, я думаю, що недаремно пролилася кров тисяч розстріляних українських інтеліґентів і молоді, коли вона принесла, чи закріпила духове визволення нашого народу від найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно

прийнятого духового чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: це духове холопство, холуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апольоґетом і панеґіристом... (підкрес. моє, *П. І.)*. Таким холопством вважаю ту вірність, ту служебність не за страх, а за совість, глибоку й непоборну, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло, в одних частинах менше, в інших більше, супроти державних, культурних і національних інтересів Росії й великоруського народу" *(М. Грушівський:* „На порозі нової України", стр. 10.). — Як виходить з цитати, Грушівський вважає за причину добровільної вірности українців Росії „биття по лиці". Одначе причина того прояву мабуть у спільній московській культурі, на якій виховувалася поколіннями українська наддніпрянська інтеліґенція. Щоправда, українські маси мали (і мають) свою притаманну культуру, куди вищу від московського простолюддя. Одначе українській інтеліґенції московська влада заборонила розвивати свою культуру, включно аж до говорення чи писання рідною мовою, а натомісць насаджувала і вкорінювала московську. Спершу українська верхівка боронилась, а далі, позбавлена змоги власного культурного розвитку, піддалась і просякла аж до підсвідомих верств душі московською культурою, що звязала її і політично з московським осередком.

Один із найважніших чинників у розвою культури це без сумніву — вищі школи, університети. Добрі наукові інституції це, так сказати б, варстати культури, що мережать тканини глибоких думок, високих ідей, великих життєвих правд.

З одного боку високі школи, досліджуючи рідну бувальщину, відкривають давну культуру свого народу, її немов оживляють, через що сучасна культура може навязати до давньої, до добрих традицій, могутніх ідей і прямувань та таким чином зміцнитися, змогутніти, врости глибоко в давнину і творити один непереривний моноліт впродовж тисячоліть, маючи тверду незрушну підставу, велич і силу. Знання бувальщини, спопуляризоване в широких масах, зміцнює любов до свого, віру у власні сили, почуття власної національної гідности, а враз і витривалість у важких часах.

З другого боку високі школи зазнайомлюють громадянство із сучасними й минулими культурними осягами інших народів і вносять ззовні нові елєменти в життя нації, що запліднюють духове життя, побуджують до нової творчости, до нових зусиль на власному національному ґрунті. Подібно й осяги своєї культури передає висока школа іншим культурним середовищам та робить їх власністю цілого людства. Така виміна своїх осягів між народами показується надзвичайно корисна і сильно зміцнює їх культурний потенціял, а зокрема вводить у життя народів універсальні вартощі.

Далі висока школа дає змогу думці і творчості великих умів еманувати і промінювати, проявитися і мати вплив на довкілля, в ній концентруються духові енерґії і потенції, там вони кристалізуються, уформлюються, вигладжуються і гармонізуються. Добра висока школа — це неначе сильна сочка, що збирає усе ясне соняшне

проміння культури й духа даного середовища, а сконцентрувавши й зміцнивши його силу в своїм огнищі, запалює нові енерґії і випалює всі погубні і розкладові бактерії духового життя.

Український національний рух завжди оживав, коли зорґанізовано в Україні ліпшу школу. Плянову політику, з виразним напрямом, починає вести козаччина з того часу, коли на Січі появилися такі вихованки Острозької академії, як Сагайдачний, Жмайло і інші. Подібно живчик українського національного життя почав куди живіше працювати, коли розвинулися братські школи, а зокрема, коли збільшила свою діяльність Могилянська колеґія, а згодом академія. Більші політичні змагання України з Москвою кінчаються в II. пол. XVIII. в., тоді приблизно, коли занепадає та висока київська школа. З того часу також українська провідна верства, козацька городова старшина та її потомки починають щораз то більше ґравітувати до Москви, стають „дворянами" та затрачують свої політичні ідеали, а згодом і українські національні почування. Помітніший український літературний і науковий рух проявився знову аж тоді, коли повстав університет в Харкові, а згодом в Києві, дарма, що в тих школах не було українського духа.

В історії України бачимо великі нерівності і прогалини. З одного боку блискучі моменти української державности, великі зриви, — з другого ж часи занепаду і ліквідація українського політичного життя, часи національної самозагублености. Причину того явища виявив В. Липинський і свій погляд уґрунтував блискучими доказами. Україна двічі втратила свою провідну верству. Раз на користь Польщі, вдруге на користь Москви. Така болюча втрата доводила Україну до занепаду. Одначе ми підімо далі і спитаймо: що ж спричинювало такий перехід української верхівки в чужий табор? Звичайно чуємо відповідь: бажання почестей, високих становищ, урядів, тощо. Безперечно, це також було причиною, одначе не одинокою і не найглибшою. Мабуть більше заважила в тому недостача в данім часі власних високих шкіл, власних культурних огнищ, що зберегли б і затримали б українську верхівку при українській нації. Вищі українські верстви, відчуваючи великі культурні потреби, заспокоювали їх у краківськім університеті та в інших польських школах (тільки найбагатіші виїздили за кордон), просякали польською культурою, а враз із тим, при тодішнім дуже слабім національнім почутті, починали захоплюватися чужонаціональними ідеалами. Не було в даних добах великих культурних огнищ, що відсвіжували б давню славну традицію, будили б національні гордощі та кристалізували б власні національні ідеали. Ані провідна верства, ані українська Церква, ані манастирі з невеликими вийнятками не розбудували як слід українського шкільництва, як це було тоді на заході. Довгі століття на багатьох великих просторах України одиноким носієм світла науки і правди був дяковчитель. Через те українська шляхта і клир в багатьох історичних добах, хоч мали між собою і дуже освічені одиниці, то проте у своїй більшості, не маючи змоги набути відповідної освіти, часто почували себе нижчими супроти представників даної верстви інших народів. Це мало величезний неґативний вплив на нашу національну психіку. Ось глибші причини нашого кволого національного життя і малої на-

ціональної відпорности вищих верств в багатьох промежутках нашої бувальщини.

На тлі тих кількох міркувань і пригадок можна зрозуміти і значення теперішньої одинокої української високої школи в краю, Богословської Академії у Львові, що цього року святкує свій 10-літній ювілей, — значення, яке вже помітне, а яке оцінити як слід буде можна аж з історичної перспективи. Одначе вона сповняє ролю не тільки культурно-національної стійки, вона має своє окреме призначення — бо ж це передовсім богословська висока школа, що має поглибити теольоґічні науки і студії серед нашого духовенства.

Не так ще давно, коли механістично-матеріялістичний та атеїстичний світогляд загніздився був у багатьох університетах і запаморочив уми багатьох учених, пробували вони відмовляти богословським студіям назви „науки", як з огляду на предмет, який вони заперечували, так і з уваги на методи, уважаючи за наукові тільки експериментальні досліди і зачисляючи через те до науки тільки експериментальні ділянки. Були це часи великої наукової гордости і пихи, коли треба було майже звертатися до фізика по дозвіл, щоб назвати свою душу своєю власною. Та якжеж часи змінилися! Яка кара впала за пиху! Ті ж самі природничі науки, особливо фізичні, що колись так помітували всякою теольоґією, приневолені тепер найновішими відкриттями ставити тривкі основи для неї. Фізики, що їх попередники з теольоґів кепкували, стають тепер несамохіть теольоґами і фільософами.

Коли ми сьогодні свобідно мандруємо стежками культури й науки, не від речі буде навести кілька цікавих теольоґічних думок сучасних фізиків. Один із найбільших теперішніх вчених, професор університету й директор астрономічної обсерваторії в Кембріджі, Едінґтон, пише: „Ідея загального Духа чи Льоґосу була б, як думаю, цілковито розсудним висновком із теперішнього стану наукових теорій, а в кожному разі є з ним у гармонії"*). А другий найвизначніший анґл. фізик, Джемс Джінс, висловлюється зовсім подібно: „Всесвіт — пише він — зачинає бути подібніший до однієї великої думки, як до машини. Дух являється нам уже не як припадковий інтруз у царстві матерії. Ми зачинаємо відчувати, що нам передовсім слід віддати йому честь як Творцеві і Панові царства матерії — ясна річ, не нашому власному духові, але духові, в якім атоми... існують як думки. Ми відкрили, що всесвіт дає докази існування Сили, що з нашим власним духом має дещо спільного, саме нахил думати таким способом, який ми, не мавши ліпшого вислову, називаємо „математичним" (The Literary Digest, 20. XII. 1930).

Привертаючи світові Бога, привернула найновіша фізика права громадянства теж і науці про Бога, теольоґії. Зроблено це не тільки з огляду на її предмет, що являється тепер розумним науковим висновком, — але теж і з огляду на методи теольоґії. Хід міркувань у тім напрямі такий: Почнім від так званої стрілки часу. Ми в дійсности ні звідки розумово не знаємо, в котрім

*) *A. S. Eddington*: The nature of the physical World, польський переклад, Варшава, 1934.

напрямі пливе час, чи від минувшини до будуччини, чи навпаки, в протилежнім напрямі, назад, від будуччини до минувшини. Напряму часу, його стрілки, не відкривають нам жадні фізичні прилади. Не вказують на неї й жадні закони, хіба що II-й закон термодинаміки. В дійсності стрілка часу це виключно наше внутрішнє почуття, це тільки одна з прикмет нашої свідомости. На такій хиткій з фізичного боку підставі сперта ціла фізика, бо стрілка часу рішає про те, що причина, а що наслідок. В суті речі причинових звязків обєктивно фізичні прилади не викривають, тільки наша свідомість накидає причиновий звязок явищам, що все побіч себе виступають. В розрізненні, котре явище причина, а котре наслідок, рішає якраз стрілка часу. Коли б вона була звернена в протилежнім напрямі, ми усі наслідки мусіли б уважати за причини, і навпаки, всі причини за наслідки. Широко доказує Едінґтон, що численні науки сперті на прикметах нашої свідомости. Тому теперішня наука не може вважати вже свідомости за припадкового інтруза в світі матерії, як це робив матеріялізм, а тільки за дуже важний основний чинник.

Релігійність це одна з таких самих природних прикмет свідомости, як і всі інші, на яких сперта ціла низка наук. Природна вона, бо виступає у всіх народів, у всіх часах. Атеїсти це вийнятки, як дальтоністи, що не розрізняють усіх красок. Коли ж релігійність — це зовсім природна прикмета нашої свідомости, то вона має право стати підставою науки, подібно як інші природні прикмети душі стали основами інших наук. Тому теольоґія має зовсім не менші наукові підстави у нашій свідомості, як усі інші науки. Ясна річ, вона мусить користуватися зовсім відмінними методами, як природничі науки, бо має зовсім інший предмет*).

Теперішні наукові відкриття привернули вірі й теольоґії повні права громадянства в науці, виставили їм, так сказати б, зовсім вільну карту і повну свободу розвою. Справжня наука все веде до Бога і мусить вважати теольоґію за першу і найвищу науку взагалі, як це було в середньовіччі.

Розвій богословських наук нині особливо конечний. Останніми часами всі науки поступили значно вперед. Теольоґія мусить їм дотримати кроку й використати всі наукові здобутки для себе, а водночас провірити евентуальну їх помилкову інтерпретацію та узгіднити з одиноко непомильним Божим Обявленням. З другого ж боку освітній рівень усіх громадянств сильно підвищується; духовні мусять перевищати освітою вірних та мати велике знання, щоб могти поборювати погубні напрямки, повсталі ще на підложжі матеріялістичної науки минулого віку та поширювані тепер в масах особливо більшовицькою аґітацією. Одночасно богословські факультети мусять звернути дбайливу увагу на виховний бік питомців, щоб у їх душах викресати релігійний запал, жертвенність, святий вогонь, який вони згодом могли б розпалити серед вірних, вогонь, що останніми десятками літ пригас був підо впливом загальної атмосфери навіть серед духовенства. Нішо дивного, що Папа Пій XI. вже в попередній десятці літ видав епохальну енцикліку „Scientiarum Deus", в якій поставив дуже великі вимоги до професорів і студентів те-

*) Див. про те: Eddington, op. cit. стр. 318 і попередні.

ольоґій та поручив реорґанізацію високих богословських шкіл. За вказівками тієї енцикліки пішла й наша Богословська Академія.

Богословська Академія у Львові має ще й своєрідне, спеціяльне призначення як висока школа східнього обряду на рубіжжях католицького світу, на межі, поза якою зачинається великий простором незєднаний Схід. Зєдинення східньої Церкви — це основна, життєва ідея нашого Митрополита. В тім напрямі працює він зусильно ціле життя, від Велеградських унійних зїздів починаючи, а на останнім недавнім унійнім зїзді нашого духовенства у Львові кінчаючи. З одного боку відновити давні світлі традиції Сходу, з часу перед церковним роздором, а з другого перебрати із Заходу всі здорові і сильні церковні осяги і так піднести нашу Церкву на ще вищий рівень, щоб зробити її міцним притягальним чинником на Сході, даючи таким чином водночас апольоґію нашої 300-літньої Унії — ось одна з основних причин оснування Митрополитом Андреєм Богословської Академії у Львові, цього ще одного звена у його великих унійних зусиллях. „Якщо наші богословські студії — говорив один наш учений історик — не мали засніститися, а наша Церква не мала дати звести себе до якогось провінціонального типу без власної індивідуальности й без завтра, конечним було взятися за те велике діло". А довголітній Ректор тієї Академії зазначує: „...великодушні слова обох невмирущих папів (Урбана VIII. і Венедикта XV., *П. І.*) мусять підносити в нас завжди свідомість сили нашої Церкви на католицькім Сході і спонукувати нас до змінцнення і поширення католицької ідеї не лише в нашім народі, але на незєдиненім і поганськім далекім орієнті" („Шляхом Обнови"). А на іншому місці зовсім подібно: „Ми, українці католики, становимо на Сході найчисленнішу вітку католицької Церкви і хоч не хоч спочиває також і на нас відповідальність за майбутній напрям і майбутній розвиток християнського, католицького Сходу" („Паломництво до св. Землі").

Оте глибоке почуття великої відповідальности за долю нашої Церкви і за реліґійну майбутність незєдиненої частини українського народу і цілого Сходу — лягло в основи ґенези Греко-католицької Богословської Академії у Львові.

(Докінчення буде).

Микола Кочубей

НАРИСИ В СПРАВАХ ДЕРЖАВО-БУДІВНИЧИХ*)

Нам не йде про те, щоб „переконувати", але про те, щоб с і я т и зерно між тими, що чують в собі іскру Божу і прагнуть знайти вихід з багна.

Роман Метельський.

П Р О Л Ь О Ґ

Наша доба, відмічена величезними потрясеннями, розкладами і розвалами, поставила перед всіма европейськими народами владний імператив: будувати с в о є м а й б у т н є.

Процес потрясень почався від Російської Держави. Україна так опинилася як одна з перших перед тим імперативом. З огляду на ґеоґрафічне положення, міжнароднє значення, кількість населення і величину території України, залежав від такої чи іншої її відповіді на той імператив не тільки розвиток сил та енерґій її самої, але залежало від того і майбутнє всієї сукупности територій бувшої Російської Держави, а через те в значній мірі і розвиток цілого европейського комплексу.

Україна дала відповідь далеко невистарчальну, а тим самим узалежнила себе від конюнктур і від дальшого розвитку подій поза її власними фізичними і духовими межами.

В ході тих подій інші народи дали різні відповіді на імператив, що стояв перед ними. Одні стали „плисти" по течії конюнктур, керуючись принципами і настроями, що характеризували кінець світової війни. Другі мало-помалу станули на ґрунт автаркного самовизволення та дали свою відповідь не тільки незалежно від панівних тоді конюнктур і концепцій, але і всупереч їм стали будувати своє майбутнє та самі писати свою історію.

Невистарчальна відповідь на імператив, яку дала Україна, була з якісного боку побудована на конюнктурному пляні, а не на обєднанні власних сил та енерґій. Це потягнуло за собою заслужену кару: замість того, щоб стати на чолі тих народів, що дали відповідь вистарчальну, опинилася Україна позаду всіх.

Коли розглядаємо нераз обєктивно історичні події, то ясно, що порочність української відповіді, як в цілості, так і в частинах, обумовлювалася її конюнктурністю. І нема ніяких даних твердити, що відповідь, побудована на конюнктурності, може стати вистарчальною хоч би і в н о в и х у м о в и н а х. Навпаки: виходячи з минулого, треба визнати, що природно і орґанічно Україна належить до тих народів, які мусять намагатися дати відповідь в області свого автаркічного самовизволення і так почати будувати своє майбутнє та писати свою історію. Іншого виходу нема. Надзвичайно стисло формулював цю думку Вячеслав Липинський, коли дуже часто повторював: „Ніхто нам держави не збудує, коли ми її самі не

---

*) Цю статтю передруковуємо з „Пролеґомена — думки і факти", ч. 1., травень 1938., зредаґованих М. Кочубеєм і Р. Метельським та виданих на правах рукопису в зовсім обмеженій кількості, а через те незнаних ширшому загалові. З цензурних оглядів пропускаємо одно речення та кілька окремих слів. *Редакція.*

збудуємо". Але ці слова мають і глибший захований в собі змисл: Всі народи, що стали на ґрунт автаркічного самовизначення, передовсім відродили в собі свої історичні ідеали. Ідеали ці дали їм силу перемагати величезні труднощі, які довелось їм зустрічати на кожному кроці їхнього шляху, дали їм змогу напружити духові і матеріяльні енерґії до ще не бувало високих потенціялів. Така сама необхідність станула і перед Україною. Ніхто так гостро не відчув того, як Вячеслав Липинський. А відчувши, знайшов в собі і ту іскру Божу, яка допомогла йому відродити наш український ідеал та поставити всіх перед лице цього ідеалу. Останнє було і завжди буде в історії України рішальним моментом. Тільки, ясна річ, ідеал цей мусить бути правильно схоплений. Разом із тим необхідно пристосувати служення цьому, народу нашому Богом даному, ідеалові до тих реальних умов, в яких є як ціла Україна так і окремі її частини. Йти слідами інших автаркічних народів Україні також не личить, як наприклад не годиться Німеччині копіювати Італію і так іти чужими слідами.

Тут же впадає в очі одна величезна різниця: Народи, що станули на шлях автаркії і самостійного писання своєї історії, були в куди сприятливіших умовинах, ніж Україна — вони могли діяти в межах своєї незалежної держави. Але цей плюс не є зовсім рішальним, а то з тієї причини, що дія в своїй державі має теж свої мінуси, а з них найважніший — те, що діючий раптово стає перед лицем „безпосередньої дії"; а безпосередня дія дуже часто приневолює звертати головну увагу тільки на кількість і тільки на момент. Звідси може показатись потреба відхилюватись у різні боки, а це, якщо і не приносить помітної шкоди в сучасному, може принести в будуччині багато неґативних наслідків, які або прийдеться знов і знов перемагати, або — якщо вони вже пустили надто глибоко коріння — то треба з ними і числитись та так ще більш відхилятись від основного, диктованого реальною необхідністю напрямку. Ми ще може не відійшли досить далеко в історичній перспективі, щоб точно вказати, де саме так сталося у тих народів, що станули на ґрунт автаркії. Все ж таки в дечому вже помітні деякі небезпеки, що з часом можуть стати і загрозою. Однак це не наша тема.

До нашої теми безпосередньо відноситься необхідність сконстатувати, що само реальне життя владно диктує Україні конечність не тратити часу, а підготовитися на те, щоб у відповідний момент дати вистарчальну відповідь на згаданий імператив. Тобто, не маючи нині змоги діяти в ширину та в області кількости й моменту, мусить Україна звернути всю свою увагу на глибину і якість — глибину сприйняття свого ідеалу та якість його розуміння. Сказане це не оповіщення якогось безплідного доктринерства. Це єдиний спосіб, як у потрібний момент вибитись на чоло подій та запобігти того, щоб не залишитися позаду них. Тепер ми не можемо знати, коли цей момент настане, але зовсім певно можемо сказати, що він настане і що вже тепер це злочин, за який мусить прийти і кара, те, що автаркія, якої вимагає само життя від України, і той ідеал, який намічає шляхи, як осягнути ту автаркію та самовідродження, опинилися знову в течії конюнктурности. Що далі вони по тій течії плистимуть, то більше будуть втрачувати вони всякий свій змисл. І коли щось подібне було б погубне (а про це свідчать щоденні події) для

всіх тих народів, які стали на шлях автаркії, то тим більш катастрофальне буде це для України.

Отже всі думки, висловлені у цих нарисах, звернені на те, щоб виконати все, що відповідає сучасним найреальнішим вимогам життя: поглибити якість розуміння нашого ідеалу та облегчити так автаркічну, але разом із тим і мультілятеральну*) дію, як в сучасному так і в майбутньому.

ЯКА ПРИРОДНА ДЛЯ УКРАЇНИ ФОРМА ВИЯВЛЕННЯ ЇЇ ОСОБОВОСТИ: ІМПЕРСЬКА ЧИ ОДНОРІДНО-ДЕРЖАВНА?

I

Усі державні форми, які б вони не були, вяжуться в суті речі з двома принципами та випливальними з них концепціями. Тому, згідно з тими двома принципами, можна поділити їх на два основно відмінні типи.

Один принцип оперує, у випливальних з нього концепціях, *окремо людьми і окремо територіями.* Другий, у випливальних з нього концепціях, оперує *сукупностями,* що охоплюють людей і території.

В першому випадку сума „забстрагованих" від територій людей (одноосібних і колєктивних одиниць) це для держави інтеґраційний матеріял (елємент), що підлягає, чи то за поміччю „виборів", чи то через примус, сцентралізуванню довкруги держави, а якість держави определюється вартістю ідеольоґії, що перемогла — чи то у виборах, чи то під примусом.

Це так звані однорідно-державні форми.

В другому випадку держава, що оперує сукупностями, які включають в себе і людей і території, с а м а д и ф е р е н ц і ю є т ь с я, синтезуючи інтереси і потреби держави з інтересами і потребами цих сукупностей. Якість держави определюється тут не сумою забстрагованих людей та їх ідеольоґією, але якістю сполучення і взаємовідношення функцій і впливів внутрі та поміж згаданими сукупностями.

Це так звана „імперська" форма**).

---

*) Мультілятеральне думання випливає з орґанічного світогляду, що приймає всесвіт за єрархічну сукупність Богом створених, гармонійних, природних законів і порядків. В практиці намагається воно орґанізувати лад та помагати орґанічному, природному ростові життя, при чім у своїй діяльності кермується вірою в Бога і його святі закони, мораллю, сумлінням, правом, любовю і достоїнством. З таким думанням вяжеться і своєрідний імперіялізм. Воно не тільки не неґує завоювання, але підносить його на рівень чеснот. Тільки в суті речі завойовує не груба сила (як при унілятеральнім думанні), а достоїнство, великі осяги і користі з ладу, порядку й орґанізованости, заведені зусиллями такого думання. Тому завоювання це не помста, ані гнет, а подвиг, що залишає живими моральні основи — в і д п о в і д а є п е р е м о ж е ц ь, а н е п е р е м о ж е н и й, с и л ь н и й, а н е с л а б и й; с и л ь н и й з а х и щ а є, а н е в и с м о к т у є і т. і.н — зовсім інакше, як при абсолютистичнім імперіялізмі, що випливає з унілятерального думання. Ближче про те писав той сам автор: див.: *Н. Кочубей:* Спроба оформлення синтези сучасного, „Дзвони" 1932, стр. 561 і 614 та: Декілька уваг з приводу статті М. Д. Добрянського, „Дзв", 1935, стр. 192, 269 і 491 — *Редакція.*

**) Термін „імперська" відповідає своїм значенням термінові „універсалістична".

Отже різниця поміж однорідно-державною і імперською формою не кількісна, як то часто думають, виводячи з цього висновок, що нібито однорідно-державна форма відповідає потребам малих народів, а імперська великих*). Різниця між ними передусім *якісна, прикметна і принципіяльна*. Це значить, що застосовання однієї чи другої форми не залежить від кількости людей і територій, але — зазначимо це ясно — *від моментів світогляду та катеґорій думання*. Від останнього залежить і глибінь різниці поміж самими формами.

Щоб спертися на забстрагованих від території людях, мусить держава прямувати до *утотожнення*, себто створення з них одностайного моноліту, або до *поділу їх на протилежності* (суперечності), а їх вільною грою опреділюється саме існування однорідно-державної форми. Елєменти, що їх годі відірвати від території, як також і їх орґанічні обєднання, держава або іґнорує або декретами проголошує як протидержавні.

Імперська форма, навпаки, будує своє існування на розвитку територій в партикуляризмі і різності людей та земель та на їх взаємовідношенні.

II

Щоб ліпше розуміти вище наведене коротке спрецизовання, додамо ще ось що:

Концепції, що випливають з однорідно-державного принципу, все оперують поняттями „сумма" і „решта". З цього випливають і математично-льоґічні катеґорії мислення, що знаходять вираз в унілятеральному**) державному думанні. Таке думання ставить завжди перед державою: „або" — „або". Або будувати на злиттю всіх в єдиний моноліт, споєний унілятеральним думанням, або існувати коштом зударення між собою різних унілятеральних думань. Словом, або одно унілятеральне думання для всіх, або безконечна боротьба різних унілятеральних думань поміж собою. Уживаючи звичайної термінольоґії, можна сказати, що однорідно-державні форми діляться на два, що до своїх метод відмінні, типи: тип абсолютистичний, що збиває в моноліт, — і тип демократичний, що розпилює в безконечність.

(Продовження буде).

---

*) Що так не є, свідчить приклад малої Бельґії. В ній поруч себе живуть два народи: вальони (французи) і флямандці (ґермани). Покищо Бельґія має однорідно-державну форму і люди це інтеґраційний матеріял, якому на імя „бельґієць". Але тепер так зване „флямандське питання" поставило рубом необхідність перейти до форми імперської, що розглядає людей не окремо, а спільно з територіями.

Другий приклад Росія: величезна щодо кількости, вона була однорідно-державною.

**) Унілятеральне думання — це мислення одними однобічними і зовсім механічними катеґоріями, думання зовсім реакційне, що в практиці механічні засоби примусу й сили ставить вище від орґанічних законів розвою і ввесь орґанічний ріст хоче підпорядкувати своїм механічним, згори накиненим плянам. Визиск, використовування, гноблення, еґоїзм, еґоцентризм, вільне кочування без обмежень, ставлення свого „хочу", свого абсолютизму на педестал якогось закону — це прикмети унілятерального думання. — *Редакція*.

Михайло Демкович-Добрянський

ЗА ГЕРОЇЧНУ ДУХОВІСТЬ

ДОРОГА ДО СИЛИ Й ПЕРЕМОГИ

Дарія Віконська: ЗА СИЛУ Й ПЕРЕМОГУ. Нариси. Частина перша. ЗА ДЕРЖАВНУ БРОНЗУ. Львів 1938, накладом Л. Малицької, стор. 285, вел. 8^{0}. Ціна 4.50 зол.

Велика культура і стихійна туга за героїчною духовістю це загальна атмосфера, в якій написана ця книжка. Вона видана справді імпозантно з вибагливістю людини, що дійсно любить книжку і знає її ціну. Бо тільки таким оформленням можна було зберегти гармонію між змістом і технічним виконанням. Таку книгу приємно взяти в руки і ще приємніше прочитати. Серед повені ґазет і тандитних брошурок того роду книжка робить враження чогось поважного, тривалого, великого: нагадує старі фоліянти, що протривали століття і в добі жахливої інфляції друкованого слова стали монументальними представниками часів справжньої культури.

Ота загальна атмосфера витиснула свою печать на кожній сторінці твору Дарії Віконської. Отже передовсім атмосферою великої культури віє від цієї книжки. Велика культура — вислід довгого орґанічного процесу, продукт творчої праці ґенерацій над ушляхотненням і духовим удосконаленням людини — могла процвітати тільки там, де вона була щоденною потребою, отже в найкращих одиниць колишньої нашої історичної провідної верстви. Авторка, як одна з останніх представників тієї верстви, репрезентує своїм твором ту велику культуру, якою цілі віки жила та верства; культуру творчого змагу за владну, суверенну поставу до життя і за героїчний етос. — Сьогодні, з перспективи десятиліть, можемо вже як слід оцінити те траґічне в своїх наслідках звихнення душі нашого народу, що через нього прогавлено в сприятливий час нагоду ревіндикації української історичної провідної верстви. Якщо б не та катастрофальна помилка XIX. століття у нас, помилка як наслідок громадянської і політичної невиробленности тогочасної суспільности, то куди йнакше пішла б була наша історія від світової війни й ми не опинилися б під возом історії. Прийшли до нас тільки одиниці, які були здібні на найбільш героїчне самозаперечення. І ці білі круки, ці свідки слави минувшини, тим цінніші для народу, що їх так мало.

Тільки велика культура, що виросла на здорових етичних основах, дає людині силу розуміти дійсність, відрізнити в ній сутнє від несутнього, знайти між сьогоднішнім те завтрішнє, яке одиноке має будуччину перед собою, і зорієнтуватись в недостачах і потребах свого часу. Тому Д. Віконська розуміє українську дійсність і бачить всі ті хиби. Із зрозуміння тих недостач і потреб зродилась збірка її нарисів. Вони написані під диктатом навблаганої конечности, що в сучасних світових обставин народ мусить неминуче спромогтись на героїчний подвиг, якщо хоче жити й устоятись в нашій твердій і безоглядній добі.

Авторка, видно, одідичила по своїх предках владний дух і суверенну поставу, тому вона так добре, як мало хто інший, розуміє всі небезпеки, що грозять нашому народові зо сплебейщення нашого життя. В тому огляді перевищає її ще тільки один Липинський. Тому ціла її книжка це зусильна боротьба проти такого сплебейщення в усіх його проявах. Наші історичні умовини — довічне політичне поневолення, вікове соціяльне закріпощення селянських низів, втрата старої провідної верстви — не тільки впродовж віків не сприяли розвиткові владних інстинктів народу, але, що більше, вони безщадно нищили й ті нечисленні проблиски владного духа, які всупереч несприятливим обставинам виростали із здорового ґрунту селянських низів або які залишилися ще в небагатьох представників старих родів.

Плебейський дух — смертельний ворог всього великого, величнього, монументального, всього того, що у всіх часах — найбільша цінність усіх

народів ,що збагачує життя людини й народу, що ушляхотнює й підносить на щораз вищий рівень досконалости. Отже плебейський дух це смерть героїзму. А згідно з найбільшим переконанням авторки тільки через відродження героїчної духовости веде наш шлях до сили й перемоги. Іншого виходу нема. Відродження владного духа як підстава-фундамент для героїчної духовости це наша історична неминучість. І велику прислугу справі нашого майбутнього роблять всі ті, що в часах, вагітних великими можливостями, звертають увагу громадянства на цю нашу неминучість.

В усіх здорових часах історії, коли життя народів незаражене бацилями пролетарського духа, героїчний етос це самозрозумілий і природний прояв. Бо героїзм найдосконаліша і найкраща еманація людського духа в здорових обставинах. Інакше в наших днях. Капіталістична духовість (вживаю цього вислову в найширшім розумінні, на окреслення всього того, що звемо звичайно модерним „поступовим" духом), що прийшла на місце завмерлого лицарського світу, знищила всі зародки героїчного в людині, які вона з приходом на світ дістає від ласкавого Бога. Пригадаймо собі при тій нагоді прегарний міт Плятона про золотий додаток, яким боги обдаровують людину при її народженні. З того золота виростає героїчний етос. „Модерні" часи, які шукали (подекуди ще й далі шукають) золота матеріяльного (якнайбільше зиску і багатства — для одних, якнайбільше матеріяльної вигоди при якнайменшім зусиллі — для інших) неминуче мусіли затратити золото душі.

Пролетаризація життя в українськім середовищі тим грізніша, що через названі уже історичні умовини не було в нас подостатком тих сил, які серед інших народів боролись — з більшим або меншим успіхом, але все таки боролись — проти внутрішнього зубожіння, сплебейщення власного народу. Коли інші великі народи (Японія, Італія, Німеччина), великі не тільки своїм числом, але передовсім великі своєю минувшиною і сучасністю, ґіґантичним зусиллям хочуть відродити свій власний героїчний етос, ми й на далі плекаємо „культ нужди"...

В таких обставинах не можуть мовчати ті світліші уми, які бачать єдине, що є на потребу. Пламенним словом великого творця закликав Липинський наше громадянство відродити маєстат нації і воскресити героїчний етос. Тривога за наше майбутнє, тривога, що випливає з глибокого патріотизму, велить Дарії Віконській писати свої нариси, щоб вказати українцям на їх історичну неминучість, щоб закликати їх до боротьби за владний дух. Девять нарисів у збірці „За державну бронзу" це ряд світоглядово-фільософічних нарисів, звязаних в одну цілість одною центральною ідеєю, що так гарно висловлена поетичною назвою цього першого тому і рисунком-символом, уміщеним на окладинці.

Боротьба за нову українську психіку, за психіку владних і суверенних людей, має багато відтинків. Цим окремим відтинкам присвячені окремі нариси: Культ труду, Апольоґія душі, За відродження людини, Степ, Психіка ресентименту, Европа й ми, За доцільність, Провідник і зачудування. Тішимось, що їх буде більше, бо ця книжка — „Нарисів частина перша". Щоб хоч коротко обговорити кожний з них, треба присвятити кожному окрему статтю. Тому подам тут тільки головну думку — ідею окремих нарисів.

Культ труду. „Осягнути або дістати якусь річ легким способом, можливо без усяких особистих зусиль — досі ідеал нашого пересічного громадянина. Це ідеал духово та морально низько розвиненої людини з рабською психікою. Ідеал людини без особистої гідности, особистих амбіцій та високих вимог до себе. Ідеал людини, якій чужий панський жест дарувати іншим, але яка зате охоче приймає або й вижебрує дурнички. Людина з виробленим почуттям самопошани, гордости та власної гідности ніколи не бажає легкого хліба, дешевої насолоди, чужої допомоги або протекції. Для неї одно конечне: мати змогу ставитись з пошаною до самої себе... Конечність і тверда воля поборювати перешкоди спонукують до актив-

ности всі її життєві сили. В наслідку не тільки вдається часто виконати намірене, але завсіди підноситься тим індивідуальна вартість людини (6—7). На місці обожання дурнички нехай стане культ труду. За дармо немає нічого вартісного, доброго... Тільки важке справді привабливе. Тільки з трудом здобуте нам на завсіди дороге (8)... Не багатство, ані вигоди, а культ труду запевнює нам душевне вдоволення" (62).

Апольоґія душі. „Обезцінення душі, яке мусіло довести й довело до обезцінення людини, спричинило цілковиту анархію культурного життя. Замість ґрупуватись природним порядком довкола головного свого осередка — людини окремі ділянки життя почали розвиватись самопас, не дбаючи про головну остаточну ціль: досконалення тої людини" (25). На цім тлі напр. „світове господарство виродилося в страшенного галапаса: в погоні за грошевим зиском дорогою грошевої спекуляції, що тягне соки з людської глупоти" (27), „мистецтво загубило орґанічний звязок з духовими потребами людини, загубило через те, що воно перестало бути виразником космічних та духових чинників життя, у чому саме суть всякого мистецтва... Стаючи для себе самоціллю, мистецтво перестало бути засобом духової розбудови людини" (28, 29). Подібно із технікою. „Не однобічного культу техніки, ані спорту, ані жадної іншої ділянки життя, ні надрозвитку інтелекту нам не треба, бо ціль: виплекати фізично відпорні, морально непохитні одиниці. Не подиву гідних рекордів зручности та здібности, а характерів нам треба". (31).

За відродження людини. Всяка однобічність „калічить природну структуру людини. Калічить, бо розвиває одну її здібність і діяльність на некористь орґанічної цілости, де кожна функція спирається на інших і аж взаємна підтримка та залежність одної від другої творить здорову, цілу людину... Проти зрозуміння неподільности цілої людини грішимо особливо ми, українці. Причина головно в невиробленому ще, ненормальному суспільному устрою, де зовсім не існують деякі верстви (військова, високо-урядиича) або дуже слабо заступлені (купецька, аристократична), а більшість інтеліґенції рекрутується з одиниць, що дітьми виховувались ще в селянській хаті. Такий скок — від сільської дитини до інтеліґента, мешканця міста, мусить поважно нарушити душевну гармонію. Селянин-господар це патріярхальний тип аристократа-консерватиста. У значно більшій мірі, ніж справжня нинішня аристократія Европи, умів він зберегти повагу свого стану та характеристичні його прикмети. У глибокому повному значенню того слова господар-селянин ще й сьогодні, де все і всі затратили свій характер, має виразно питомий йому, майже монументальний стиль" (46)... Треба рівноваги всіх чинників (душі). У невпинно нарушуваній — та щораз наново — устійнюваній тій рівновазі вся хвилююча драматичність життя. Від тої живої рівноваги залежна необхідна гармонія неподільної цілости життя (50)... Ні панцирні плити бойового кружляка, ні металеві крила механічних птахів-літаків, ні велетенське око найбільшого телескопу не дорівнюють і ніколи не дорівняють відважному серцю, крилатим думкам та повним глибокого, духового виразу очам живої шляхотної людини (69)... Бо у людини з рівнобіжним розвитком всіх її додатних прикмет та духових потенцій, зосереджених на одній провідній ідеї, себто в людини з героїчною духовістю — думки та вчинки, духове та фізичне життя це одна гармонійна, неподільна цілість. Зверху — твердиня, моноліт зо шляхотним металем, внутрі — святиня, жива душа з іскрою вічного життя" (70).

Степ. Степ — це не тільки частина української території, це теж один із найголовніших елементів нашої психіки. „Не бачила я степу, але знаю одну однісіньку річ на світі, що видається мені подібною, дуже навіть подібною до нього. Це — широка українська фантазія (74)... Широкий степ родив широку фантазію. Ніщо ока не спиняє серед степу. Людина не бачить напрямних довкола себе. Ніякі різко окреслені форми матеріяльного світу не протиставляються стихійному гонові йти, куди їй подобається: скрізь гуляйполе, скрізь вільна дорога. Широкий порожній простір запро-

шує й неначе приневолює людину залюднювати його постатями, видумками власної образотворчої уяви. І не в тому лихо, що ті постаті, думки, образи — уявні. Лихо в тім, що їм нема меж, нема міри, необхідного для здійснення чогонебудь у реальному житті — змислу пропорції нема (75).. Почуття тих меж, почуття конечного обмеження предметом, врешті — почуття „форми", (форма полягає саме в обмеженні, бо „безмежність" заперечує форми, вертається до амоформного, до хаосу) з природи чуже українській психе. У ній до нині панує фантазія, широка воля — степ (76)... Безмежна рівнина степу сприяє поняттю суспільної рівности: без хлопа й пана, себто аморфна маса без національної еліти. Позатим хорували ми й далі хоруємо на наш рідний примітив. У приватному житті — це несвідоме хамство... У національно-суспільному — нездібність (особливо в галичан) прикладати широку міру до якихнебудь завдань. Проти них, проти рідного примітиву і проти степу в українській ментальності треба змобілізувати всі наші вольові та умові сили" (91).

Психіка ресентименту. Цей найбільший з усіх нарисів — центральна частина твору, він присвячений найважнішій проблємі нашого сучасного життя — психіці пана й раба. Глибокоумні, оперті на незвичайнім знанні нашої дійсности, всебічні розважання на цю тему заслугують на найбільшу увагу української інтеліґенції, бо головно про її психіку тут мова.

Використовуючи аналізу, яку дав на цю тему один з найглибших психольоґів, Ніцше*), пише авторка: „Психіка панів це вицвіт первісної сили, що згодом видала цінності високої духової культури. Від панів, себто від тих, що зуміли не тільки зберегти, але й вивищити свій рід і ґатунок та стали зверхниками і провідною верствою інших, менш здібних та менш життездатних від себе, вийшла а к ц і я, перша ініціятива, як природний вияв сили. Всяка ініціятива і вчинки рабів це не а к ц і ї, тільки р е а к ц і ї на щось іззовні. Рабам не достає спонтанности власних поривів саме тому, що живуть під пануванням сильніших... Кожний порив, хоча б і родився в їх душі, знівечуть несправедливі обставини, ворожий гнет згори. Так то згодом завмирає в них ініціятива самостійних вчинків. На її місце виступає внутрішній жаль, бунт, повстає те, що Ніцше назвав „Рессентімент"... До поняття ресентименту Кречмер зводить відношення до життя всіх дійсно або здогадно покривджених: „Типове відношення немічного до сильного, бідного до багатого, негарного до краси, недужого, виродженого та старшого до здоровля і молодости, разом із нахилом до переоцінки вартостей, яка рада б приписувати немічним та бідним вищу етичну вартість". В пересічних, малозамітних одиниць це відношення виявляється в прихованій або отвертій зависті й ненависті до всього кращого та сильнішого; у нахилі очернювати та обкидати болотом все високе, велике; у дрібних ворожих поступках супроти тих, яким пощастила краща доля. У сильніших одиниць воля володіти, вибитись з низин на верхи прибирає форму явного бунту, нераз також послідовної безоглядної боротьби за рівноправність або й здобуття влади... З погляду збірного наша психіка має багато характеристичних познак психіки рабів, багато познак загостреного ресентименту" (102-103).

Дуже цікаві погляди авторки на українське селянство, як одинокий осередок, де ще сьогодні живе український аристократичний етос. „Можемо не тільки прийняти за свій осуд Ніцшого з його прецікавої розвідки про вроджене достоїнство: »Можливо, що сьогодні серед народу, серед простолюддя, а саме серед селян можна знайти розмірно все ще більше вибагливого смаку і такту поваги, ніж серед того півдухового світу читачів ґазет, званих інтеліґентами«. Але можемо з певністю ствердити, що під сьогод-

---

*) Ніцше як психольоґ давав нераз влучні психольоґічні аналізи, одначе як фільософ витягав і з них зовсім фальшиві консеквенції і в справах релігійних та етичних ставив інколи жахливо погубні твердження. Ті дві ділянки у Ніцше треба виразно розмежувати і про те памятати. — **Ред.**

нішню пору одинокий суспільно вироблений, гармонійний тип українця, який має свій власний, в нікого не позичений ані не наслідуваний, клясичний стиль і своє власне, виключно йому притаманне духове та фізичне обличчя — це український господар-хлібороб, селянин (119)... Неґативні риси його характеру — у значній мірі пятно вікового поневолення, близна, а скоріш відкрита ще рана його душі. Не зважаючи на них, ані на деяку душевну тупість, що доводить свідоміших одиниць іноді до розпуки — тільки в нього знаходимо прикмети панської, аристократичної ментальности серед нашого загалу. Ці прикмети, правда, помішані з ознаками рабської психіки, а все ж засадничий тип українського господаря-хлібороба — аристократичний... (Господар-хлібороб завсіди) знає свою вартість і має пошану. Він завсіди психікою був аристократом і яскраво вирізнявся від прославленої »черні«" (117, 118).

А згадуючи на іншому місці державно-руїнницькі інстинкти деяких наших „громадян", опанованих психікою черні, каже: „Наскільки вище, на ціле небо вище стоїть під оглядом власної та національної гідности український господар-селянин! Він, а не речники здеклясованих „інтеліґентських плебеїв" — Богом і природою вибрані представники справжньої України, бо правда української землі — його правда, він працює на ній, він з діда-прадіда приналежний до того, осілого на цій землі, хліборобського народу, що клав перші підвалини культури на стоптаному кочовиками дикому степу. Він може мало або й цілком не думає про державнотворчу традицію нашого краю, але він сам є нею, сам є „вічною традицією" державно-творчого чинника народу, і, не зважаючи на руїнницьку роботу професійних демаґоґів, ним на віки залишиться" (198).

„Ми згадували, що психіка покривджених життям або природою іноді витворює своєрідний культ всього покривдженого, нужденного, хорого або недорозвиненого. Таке відношення до життя — одна з крайніх, найнеґативніших форм психіки ресентименту. Краще явний бунт, невдоволення, обурення, гнів, активний спротив, аніж боготворення первнів розкладу та занепаду. Сучасна українська ментальність носить на собі у високому ступні печать тієї ганебної психічної недуги: культу нужди (129)... Цієї нездорової риси низького хамства та збоченої сантиментальности не знаходимо у психіці наших селян" (122).

Або послухаймо, що каже Дарія Віконська на тему гризні різних груп у нашому громадянстві. Це дуже актуальні слова: „Діло тут, на її думку, у підході до поняття поборювати й боротьба. „Вина дотичних кол... у рабському, темноту, неосвіченому відношенні до поняття боротьби. Боротьба є й може бути чимсь високим, шляхотним, хоча безоглядним. На те, щоб бути непохитно переконаним у слушність своєї справи, не мусимо противникові приписувати підлість. Він також може бути чесно переконаний в правду свойого становища. Коли так, боротьба, ведена всіма засобами чесної, хоча безоглядної боротьби, не упідлює морально, а ушляхетнює обидві сторони. Ціль чесної боротьби не є — понижувати противника, а — перемога!.. Взаємне обкидування себе болотом це проклята традиція черні, природний відрух одиниць, що, свідомі власної підлоти, не спроможні вірити в шляхетність інших" (126).

Врешті найважніше в цьому нарисі: „Здавалось би, що траґічна наша недоля повинна була витворити серед нас героїчну, високого стилю поставу до життя, де зникає дрібничковість повседневних турбот та маловажних справ просто тому, що ми постійно в контакті з найбільшою, спільною нам усім турботою. Здавалось би, що далекі перспективи національної будуччини повинні відвести увагу нашу від „злоби дня" на ширший вищий плян. В огні, розпаленому спільним палким протестом, повинні зблїднути всі особисті порахунки. Невблагана жорстока дійсність, що не розпещує нас зайвим добром, повинна була родити прості і суворі вдачі, далекі від дрібничкових ідеалів маломіщанського життя. Спільний траґізм, спільна національна траґедія, повинна була витиснути на душі та на чолі кожного

з нас печать, що вже здалеку сяє своєю повагою, що здалеку її пізнають по особливому достоїнстві, особливій непохитній солідарності, коли йде про національні справи, по особливій героїчній поставі супроти всіх без вийнятку, великих і найбільших, але й менших та біжучих дрібних справ життя... Тоді кожний черговий удар тільки скріпляв би і ще краще видвигав би та унагляднював би нашу незломність і високу ідейність, нашу збірну та індивідуальну гідність, нашу характерність та пристрасну любов до своїх та свойого... На жаль, замість героїчної духовости розвинулось у нас — передовсім у тих, що більш-менш матеріяльно забезпечені — звичайнісінькe банальне дрібноміщанство. Задивлена в дрібні успіхи та дешеві амбіції, нездібна до справжнього творчого гніву, ані до глибокої творчої радости, нездібна обурюватись, ані захоплюватись цілим єством, нездібна до одержимої любови, що одна в парі з холодним розумом дає непереможну силу доконати на око недосяжного, нездібна, врешті, до героїчного відчування життя, що задля Великого діла нехтує всім особистим, малим, — саме та частина нашої інтеліґенції, що не мусить дослівно голодувати (як напр. голодує більшість нашої ідейної молоді), а могла б дати поважний вклад своїх сил розбудові нашої культури — розтрачує ті свої сили на дрібні сварки, заспокоєння дрібнобуржуазних амбіцій та взагалі на дрібничкові справи й зацікавлення, що заслонюють велику провідну ідею та відвертають увагу від єдино важливої для нас мети... Жаль і сором охоплює нас, коли застановитись над цією нашою ментальністю, не тільки блідою та маломіщанською, але — у висліді — траґічно безплідною" (129—130). — Це справді писане кровю серця великої патріотки.

Европа й ми. Цей нарис займається широко в нас дискутованою, передовсім в літературних і мистецьких кругах, проблємою відношення нашої культури до західньо-европейської і питанням збагачення нашого духового життя західніми вартостями. Авторка стверджує, що „річ у тому, щоб не пасивно сприймати чуже як щось готове", ані лише механічно наслідувати його. Без власних творчих зусиль, без вкладу нас самих, жадне добро не стане нашим добром,а залишиться назавжди чужою власністю, „чужим тілом" у нашому орґанізмі, неасимільованою завадою та перешкодою для його дальшого розвою (184)... У проблємі сприймання чужинних впливів найважнішим видається мені їх творче засвоювання собі. Скрізь у цих нарисах я намагалась підкреслити необхідність активної постави в кожній ділянці життя, а не пасивного уживання. Так само і тут вирішний момент у нашій власній активності. Доплив свіжих вражінь іззовні має тільки підтримувати та інтенсифікувати її (211)... Ми, українці, діти сонця, ясного духа. Природа не щадила нам своїх ласк. Треба нам лише гартувати себе тяжкими проблємами, що їх Бог разураз нам надсилає, бо тяжко здобутим досвідом Бог благословляє нас, щоб ми стали знов гідними давньої славної традиції та великих предків своїх" (222).

За доцільність. — Дарія Віконська не тільки вимагає в своїй книжці всебічности, щоб зберегти гармонію і цілість людини, вона сама репрезентує в найкращій формі цю гармонійну цілість. Тому теж і нариси її такі многогранні. Від проблем мистецтва і культури переходить до питань політики. В цім нарисі йде про доцільність у політиці. „Особливо для нас... на яких тяжить важке завдання підготови до великого діла, доцільність, оперта на засаді занехання всього зайвого, непотрібного для нашої цілі, повинно стати залізним законом нашого життя" (226)... Тому наше „будуче грізно пригадує нам, що не вільно змарнувати ніодної людини на проминальних вибухах даремного бунту та ентузіязму" (227), бо „ані мистецтво для мистецтва, ані наука для науки, ані спорт для спорту, ані також героїзм (або псевдогероїзм) для героїзму не допускальні там, де найвищий, перший і останній закон є тільки й виключно добро Нації" (231)... Наша дійсність страшенно сіра, „але треба переіначити ту нашу дійсність та шукати спасення не тільки в смерті, хоча б і в героїчній смерті, а передовсім в героїчному житті. Всяке справжнє повне життя, навіть щоденне життя, вима-

гає героїзму. А нам треба вже тепер день-при-дневі, що години класти підвалини під будучність нашу, бо без солідних підстав жадна будова не втримується. Треба починати від малого, а при тім повсякчасно памятати, що це „мале“ є на службі Великого“ (233).

Провідник. Загальна вже в нас тепер туга за одним, Богом даним, провідником знайшла в цім нарисі найбільш сконденсований і найшляхетніший вислів. Такою інтимною зворушливою тугою, якою віє саме з цього нарису, тугою за чимось вимріяним, великим, з тривожною радістю ожиданим, може тужити тільки жіноче серце. „Тоді перед спрагненими очима душі виринає постать несамовита, майже надлюдська. Постать мовчазної хмурної людини, що усмішки не знає, бо усмішка не на місці там, де йде жорстока боротьба на смерть або перемогу. Людини, що вперше усміхнеться аж по перемозі. Людини, що нічого ніколи не зробила ради постороннього признання або похвали, а тільки тому, що твердо вірила в правду своєї справи. Людини, що погорджує дешевими успіхами популярности, знаючи вартість пливких і змінливих настроїв юрби та загалу. Людини сильної, неприступної, замкненої в собі, що не виявить своєї величі, поки не настане день невідхильного наказу. Тоді вона із сумирних рядів сірих працівників виступатиме на форум світових подій, водночас речником і вождом і завойовником“ (242). — Могутній подих духового велитня Стефана Ґеорґе, що помітний в цілій тій книжці, в нарисі про провідника пізнати найвиразніше.

Зачудування. Вміти знайти якнайбільш особисте відношення до довкільного світу, бо тільки так можна його найліпше пізнати. Пережити дійсність, як частину вічности. Розбудити в собі спроможність відшукати й бачити в ній прояви тієї вічности та ними захоплюватися. — На перший погляд цей останній нарис виходить поза рамки цілости попередніх восьми, сповидно з ними не звязаний. Але це тільки перше враження, бо в дійсності він орґанічно належить цілості, він замикає круг, розпочатий першим нарисом: культ труду, отже признання для праці, змагання, щоденної боротьби, отже афірмація буденщини. Але знайти в тій буденщині проблиски божеського і вічного — ось справжнє зачудування, бачити в буденних проявах незриму нитку, що вяже їх з вічністю — от що робить наше життя справді повним, гармонійним; тільки через афірмацію буденщини можна дійти до її „заперечення“, до вічности.

Такий загальний хребет збірки.

Але він виповнений таким багатством думок, поглядів, нових оцінок, що книжка справді незвичайно цікава й різнородна своїм змістом. Заторкнені в ній численні проблеми, заторкнені з новим підходом — не на те, щоб блистіти ориґінальністю, а тому, що головна нотка твору в нас — поза малими вийнятками — нова; нова, якщо підходити з перспективи останніх двох століть, але дуже стара, якщо сягнути далі. В нашій же добі свідома боротьба за владний дух, за аристократичний етос, за панський стиль українського життя не дуже давньої дати, бо починається вона аж з виступом Вячеслава Липинського.

Завдяки особистим вальорам авторки — всебічним духовим заінтересованням, глибокій ерудиції, гострому обсерваційному змислові, тонкій психольоґічній аналізі і врешті досконалому знанню української дійсности — книжка має багатий зміст. Не тільки це, — вона має гостро актуальний характер. Мало яка книжка появляється так в пору й на часі, як саме оці нариси. Коли б її тільки читали, коли б над заторкненими проблемами думали! Ох, коли б прочитали її ті, які в першу чергу повинні її прочитати!

РЕЦЕНЗІЇ

Василь Масютин: ЦАРІВНА НЕФРЕТА. Повість у двох томах. Львів, 1938. Бібліотека „Діла“ ч. 30, стор. 158, ч. 31, стор. 151, 8⁰.

Коли в 1936. році вийшов друком український переклад повісти Василя Масютина п. з. „Два з одного“, критика майже однозгідно осудила той виплід брукової макулятури найгіршого сорта. Але все таки, пишучи про другий том тієї безнадійної повісти, я тоді льояльно зазначив, що є там також „правдиво літературні партії, які сильно контрастують з бруковим рівнем цілости“, та що „ці фраґменти дають право думати, що коли б Масютин позбувся замилування до морального й фізичного бруду та коли б був здібний надхнутися якоюсь направду великою ідеєю — то, докладно опанувавши таємниці літературної техніки, міг би дати нашому письменству може дещо вартісне“. („Дзвони“ 1936, ч. 12, стор. 498).

Тепер, коли вийшла по-українськи друга книжка того ж автора п. з. „Царівна Нефрета“, треба приглянутися, чи ця мала іскорка надії, що я її висловив з приводу повісти „Два з одного“, розгорілася, чи зовсім погасла. І всупереч дбайливій реклямі, що нею оточили нову книжку Масютина на літературній сторінці „Діла“, — кожний поверховний критик мусить обєктивно ствердити, що новий виступ Масютина на літературному полі, хоч це вже не є скандал на велику міру, все таки не приносить авторові як письменникові чести і не ворожить нічого доброго.

З-поміж трьох постулятів, що їх уважаємо передумовами підвищення рівня літературної творчости Масютина, — до деякої міри сповнений лише перший, а саме Масютин у своїй новій книжці бодай частинно „позбувся свого замилування до морального й фізичного бруду“, обмежуючи порноґрафічні моменти й стилізуючи їх на „египетський“ лад. Зате не може бути мови ні про „надхнення автора великою ідеєю“, ні про „докладне опанування таємниць літературної техніки“.

Щодо ідеї — то важко взагалі про неї говорити в творі, в якім головний мотив — макабричний помисл про любов сучасної людини до египетської мумії. Цей мотив не новий ні в світовому письменстві, ані навіть в українському письменстві; зрештою, про цю справу напишу незабаром на іншому місці. Тут жеж нам вистачить ствердити, що Масютин опрацював цей мотив специфічно, по своєму; багато місця присвятив відмалюванню історичного тла, а навіть вплів псевдонауковий мотив про оживлення мумії хемічними засобами та через те вніс у цей свій твір атмосферу, із якої виросли „Два з одного“. Помисл з любовю до мумії, який надається що найвище до потрактування в площині поетичної фантазії та мусить бути окутаний атмосферою мрії, — через впровадження масютинівської псевдонаукової утопійности транспонується в площину грубого матеріялізму і через те викликує несмак. Також тенденція твору, в якому представники офіційної науки змальовані в найчорніших красках, а хорий фантаст з повними симпатіями, не належить чейже до будуючих моментів. При докладній аналізі тексту знаходимо ще крім того багато інших промахів ідейного характеру.

При тому книжка написана без літературного хисту і, зо становища письменницької техніки, має великі недостачі.. Літературне проведення сензаційної фабули нецікаве, сіре; нема в книжці навіть „сильних місць, що нервово напружують, характеристичних для кожного талановитішого твору з бульварно-сензаційним змістом; так само нема поетичної атмосфери в позитивному сенсі. Розпливчаста композиція, а властиво недостача композиційного хисту у автора, причиняється до закріплення нудної атмосфери. А нудність, нецікавість — це хіба найгірша кваліфікація для твору, опертого на сензаційній тематиці.

Не знаю позитивно, в якій мові автор написав цей свій твір. В кожному разі, якщо стиль і мова „Царівни Нефрети“ у виданні Бібліотеки

„Діла“ належали б В. Масютинові, то це не робило б йому великої чести. Але є в книжці деякі непорозуміння, що вказують на незнання німецької мови й топоґрафії Берліна, — і вони кажуть догадуватися, що це мабуть переклад, і автор тут ні при чому.

Є також деякі коректорські недогляди й граматичні дивогляди (напр. відміна імен Сатмі, Інені і ін.). **М. Г.**

о. Г. Костельник: РЕЛІҐІЙНІ ФАЛШІ НОВИХ ЧАСІВ. Відбитка з „Ниви“. Львів, 1937, 8⁰ 34 стор.

Отець д-р Гавриїл Костельник — це людина надзвичайно живої, глибокої і творчої думки, що ширяє від ґаляктичних звіздозборів, віддалених на сотки мільйонів літ світла, аж до найдрібніших атомів і електронів, — від найскладніших трансцендентних проблем до найглибших і найтонших питань людської душі чи думки, — від метафізики до парапсихольоґії, — від наукової літературної критики і виявів власної поетичної творчости до важких природничих квестій. Немає ділянки, що не цікавила б його живо особливо з реліґійно-фільософічного боку, немає важнішої наукової области, в якій він, якщо не забирав голосу, то бодай не намагався б виробити свій власний, основно обґрунтований погляд. Його думка рідко спочиває; вона працює, ломиться і горить творчим вогнем в горнилі душі, докіль врешті не перетопить загадки і не увіллє її у відповідну форму конкретної розвязки.

Отець д-р Г. Костельник одинокий на галицькому ґрунті розвинув ширші власні, ориґінальні, свіжі фільософічні міркування, концепції, погляди, думки, а у деяких ділянках і системи. Якщо він навіть принимає вже знані правди, то зясовує їх у новому світлі, з власним і ориґінальним обоснованням, із сміливими і міцними доказами, куди переконливішими, як у його попередників. Читаючи його писання, кожний відчуває різницю між ними і писаннями пересічних учених, яку можна б зобразити фотоґрафічними термінами. Звичайно вчені дають нам світлини проблеми чи явища ан-фас, схоплені з утертого традиційного становища, часто дуже недогідного і для світлини несприятливого, відірвані від цілости та незвязані з іншими світлинами того самого покрою. Костельник же вміє дібрати найдогідніше місце, положене високо, що дає нам вдатну перспективу на цілість проблеми, а побіч кидає ще кілька профілів з різних боків та кілька перекроїв в різних напрямах. При світлині не так важне само світлення, як уложення схоплюваного предмету. У науці найбільша штука поставити поправно проблему, розбити її на підпроблеми і квестії та відповідно від себе узалежнити. Костельник саме — мистець у ставленні проблеми, що значно улекшує йому правильну розвязку.

Друга причина успіху нашого вченого, що він свої висновки вставляє в цілість свого світогляду і провірює, чи вони згідні з досі устійненими ним правдами, чи можна їх вложити в дотеперішні його світоглядові рамки, дотеперішнє руштовання. Якщо ні, десь є помилка, або в останніх висновках, або в давніших заложеннях і намагається їх узгіднити. Далі помітна в нього велика всебічність, многогранність. До проблеми підходить він не з одного-двох боків, як це буває у інших учених, а з усіх боків, з яких тільки можна підійти, хоч би треба було продертись крізь тернисту гущавину. Через те і його твердження уґрунтовані по змозі всебічно і нагадують вкопаний у землю машт, що обложений з усіх сторін камінням та привязаний линвами в усіх напрямах. Індукція й дедукція та анальоґія взаємно переплітаються та собі помагають і зміцнюють себе. Д-р Костельник вміє спостерегти і підхопити те, попри що проходять сотки людей, не помічаючи, або не думаючи над поміченим.

Третя умовина його успіху — цивільна відвага виступити проти найбільших наукових авторитетів, якщо він глибоко переконався про помилковість їх поглядів.

Є різні вчені: аналітики, чи такі, що пишуть лише причинки, або й причинки до причинків, або й учені компілятори, що з муравлиною пиль-

ністю згромаджують наукові здобутки, сеґреґують їх, укладають в системи, самі від себе нічого не додаючи нового, — але є й учені завойовники, конкістадори правди. Костельник це якраз учений конкістатор, що відважно й сміливо вибирається в похід за правдою, а її здобування вважає за ціль свого життя, це ще й конкістадор-ветеран, вправний і загартований, що прижмуреним оком дивиться на всі небезпеки, а свого противника в полеміці кількома вдатними хватами кладе відразу на лопатки, ветеран із вродженою інтуїцією орієнтації, в котрім напрямі, хоч би й без компасу, плисти на широкому морі по здобич правди.

Усі згадані прикмети своєї науковости проявив д-р Г. Костельник і в обговорюваній книжці про „Релігійні фалші нових часів" з такими розділами: I. Траґедія науки, II. Релігійні війни, III. Релігія — „приватна справа". IV. Атеїстична релігія — Незалежна етика та V. Релігія новітнього націоналізму. Автор віднаходить основний фалш нових часів, що став підставою для всіх інших, у погляді, немов атеїзм це наука. „Не може бути більший та погубніший фалш, — пише автор — ніж цей. Ми переконаємося, що атеїзм це в дійсності віра в релігійному значенні та що людині ніяк не можна позбутися релігії (бо не можна втекти від своєї власної природи). Саме оце помішання понять зробило новочасних людей науки безкритичними в проблемах релігії. Їм здавалося, що вони говорять про релігію зо становища науки, а в дійсності вони говорили зо становища атеїзму, себто: зо становища своєї нової релігії" (стр. 5). — „У релігійній вірі ніхто не може прийти до самих позитивних тверджень; у всякій релігійній вірі є повно різних сумнівів, неясностей, невирішених квестій, бо це така психольоґічна структура віри взагалі. Але з другого боку так само ніхто з розумом не може обмежитися на самому заперечуванні, бо це супрстивне природі розуму. Отже хоч би хтось твердив: „я в ніщо не вірю", „я про все сумніваюся", то в дійсності ці його сформулування слів та понять мають також свій позитивний бік. Його вискази будуть рівнозначні ось із такими позитивними: „я вірю, що в ніщо не треба вірити"; я вірю, що про все треба сумніватися. Коли атеїст каже: „я не вірю в Бога", так це рівнозначне ось із тим: „я вірю, що Бога нема". Себто, атеїсти також мають свою не якунебудь, але релігійну віру (16). — „Теїсти **почитають Бога.** Атеїсти **щойно творять божество.** — Теїстична релігія це релігія богопочитання. — Атеїстична релігія це релігія боготворення. — Ось це найглибше і найправдивіше схоплення різниць між „атеїзмом" і „релігією", себто між атеїстичною і теїстичною релігією" (стр. 21).

Така основна думка тієї цікавої і цінної книжки, думка, що її автор переконливо доказує з усією ерудицією і хистом. Це коротке, а таке влучне, правдиве й ориґінальне схоплення відразу дає авторові велику перемогу над атеїзмом, з місця підважує атеїстичну гордість і пиху на свою науковість та робить з нього в полеміці зовсім слабкого і кволого противника. Поваливши науковість атеїзму, легко здемаскувати і всі його фалшиві консеквенції.

Арістотель твердив, що найбільша і найвища приємність — це відкривати правду. Саме таку приємність відчуваємо, коли читаємо „Релігійні фалші нових часів" і дістаємо переконливі відповіді на важні життєві питання.

Одначе ту книжку слід читати не тільки для приємности, але й з обовязку. Численні наші інтеліґенти поза шкільним катехізмом (часто не зовсім вивченім) не читали ніякої апольоґетичної книжки, дарма, що проходили крізь цілу низку сумнівів. А тим часом обовязок кожного християнина — дійти до правди й утвердитись в ній, пізнати Бога, Його Премудрість і Велич. „Шукайте правди, а знайдете її" — шукайте її особливо тепер, коли ціла сучасна життєва атмосфера просякла релігійними фалшами та їх консеквенціями. „Шукайте правди, а правда визволить вас"!

П. Ісаїв.

НОВІ КНИЖКИ

ПОЕЗІЇ

С. Гординський: **Вітер над полями.** Поеми 1935—1938. Обг. П. Ковжуна. Вид. „Смолоскипи". Л. Л. 1938, 16°, 48.

ПРОЗОВА БЕЛЄТРИСТИКА

В. Ткачук: **Зимова мельодія.** Нариси. Обг. С. Гординського. Накл. автора. Л. 1938, 16°, 64.

Чезаре Меано: **Серця на грані.** Перекл. з італ. М. Островерха. Укр. Бібл. Л. 1938, 16°, 128.

Ю. Тарнович: **Лови на Лемківському Бескиді.** Ґраф. оформ. М. Левицького. Ілюстр. Бібл. Лемківщини, ч. 14. Л. 1938, м. 8°, 40.

А. Чекмановський: **Віки пливуть над Києвом.** Обг. В. Ласовського. Вид. Батьківщина. Л. 1938, 16°, 206.

ДРАМА

Е. Іванців: **Гонведи йдуть.** Пєса на 3 дії. Вид. Межа. Л. 1939, 16°, 56.

І. Смолій: **Життя на вазі.** Драма на 3 д. Вид. Межа. Л. 1939, 16°, 48.

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

К. Коперський: **Соняшні проміння.** Вид. Світ Дитини. Л. 1938, 16°, 100.

В. Атаманюк: **Материна сльозинка.** Світ Дитини, 16°, 32.

ІДЕОЛЬОҐІЯ, ПУБЛІЦИСТИКА

Р. Гайдук: **Суспільний катехизм.** Основи католицької сусп. науки. Бібл. Т-ва Скала. Станиславів 1938, 16°, 92.

Д-р Ю. Русов: **Салязар.** — Д. Д.: **Приклад чужинців.** — Плятон: **Демократія.** Кварт. Вістника ч. 4. Л. 1938, 16°, 68.

Б. Кравців: **Дон Кіхот в Альказарі.** Вид. Обрії. Л. 1938, 16°, 96.

М. Дурделла: **Траґедія Радянського Союзу.** Накл. автора. Л. 1938, 16°, 16.

НАУКА

Матеріяли до української бібліоґрафії, т. VII. (Бібліоґр. Січових Стрільців). Вид. Бібл. Комі- Л. 1938, 16°, 68.

Богословія, тримісячник, кн. 4, 1938. Вид. Богосл. Наук. Т-во. Редакцію веде о. Д-р Й. Сліпий. 8°, стр. 193—296.

М. Олександрович: **Історія нового українського письменства.** III. кн. Кирило-Метод. Братство. Костомарів і Куліш. Бібл. Т-ва Скала, Станиславів, 1938. 16°, 38.

Тарас Франко: **Лис Микита.** Критичний розбір поеми Ів. Франка. Збірник Фільольоґ. Секції НТШ у Львові за редакцією д-ра В. Сімовича. Т. XXIII. Накладом Т-ва. Львів, 1937. Вел. 8°, 101.

Д-р О. Грицай: **Нерозгадана Сфінкс.** Відб. з „Напередодні". Вид. Обрії. Л. 1938, 32°, 40.

O. Burghardt: **Ukrainische Dichtung im Exil.** Sonderabdr. ans „Die Gegenwartsdichtung der europ. Völker. S. 456—464.

Мазепа. Збірник, т. І. Статті Д. Дорошенка, В. Біднова, Я. Токажевського-Карашевича, Б. Крупницького, М. Возняка і В. Січинського. Ілюстр. Праці Укр. Наук. Інст. Варшава 1938, 8°, 164.

І. Борщак: **Карпатська Україна у міжнародній грі.** Вид. Наше Слово. Л. 1938, м. 8°, 64.

В. Кубійович: **Розміщення населення в бойківських Карпатах.** Відб. з Літопису Бойківщини, 8°, 8.

Збірник Фізіоґрафічної Комісії. Випуск VII. За ред. проф. М. Мельника. НТШ у Львові. Мат.-прир.-лік. Секція. Накладом Т-ва. Львів, 1938, вел. 8°, 52.

Перший український педаґоґічний конґрес 1935. Накл. Т-ва Рідна Школа. Львів, 1938, 8°, 250.

С. Шах: **Іван Зілинський — світоч вихованців перемиської ґімназії.** Накл. автора. Перемишль, 1938, вел. 8°, 12.

30-ліття ґімназії „Р. Ш." в Яворові. 1938, 8°, 96.

З. Храпливий: **Нарис фізики.** Підручник для IV. кл. ґімн. Держ. Вид. Шк. Кн. Л. 8°, 282.

Зусилля й успіхи. Читанка для молоді. Ул;ж. А. Гаврилко. Накл. автора. Кооп. Бібл. Л. 1938, 24.

РІЗНЕ

Дальші календарі на 1939 р.: 1. Приятель Пасічника, 2. Український Кооператор, 3. Жіноча Доля, 4. Скала.

Звіт з діяльности Ради Т-ва **„Захист ім. Митрополита Андрея Гр. Шептицького“** для сиріт у Львові за перше 20-ліття 1918—38. Накл. Т-ва. Л. 1938, 8°, 28+11 іл.

В. С. Левицький: **Твердиня здоровля.** — С. Брик: **Перша поміч у наглих випадках.** — В. Богацький: **Баба репетуха.** Вид. Просвіта. Л. 1938, 16°, 144.

Г. Онишкевич: **Свят-вечірні і різдвяні страви.** Накл. авторки. Л. 1938, 16°, 48.

Мґр. С. Яр. Кальба: **Виборча ординація до громад., волосних і повіт. рад.** Вид. Наше Слово. Л. Л. 1938, м. 8°, 84.

НОВІ ЖУРНАЛИ

„Мистецтво і світ“ — ілюстр. місячник, ч. 1, грудень 1938, 4°, 16. Вид. і ред. М. Левицький. Ілюстрація, мистецтво, фільма, мода.